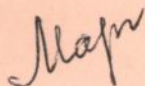

НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
ім. П.І.ЧАЙКОВСЬКОГО

Мартинюк Тетяна Володимирівна

УДК 78.03 (477.64)

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМВІДНОШЕНЬ
ГЕОГРАФІЧНОГО І СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЧИННИКІВ У ЯВИЩІ
РЕГІОНАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
(НА ПРИКЛАДІ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я ХІХ – ХХ СТОЛІТЬ)

Спеціальність 17.00.03 – теорія і історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора мистецтвознавства

Київ – 2004

313 (24к) - 699

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00762277 (V)

08 Дисертацією є рукопис.
Робота виконана на кафедрі теорії
України ім. П.І.Чайковського Міністерс

Науковий консультант: доктор мистецтвознавства, професор
КОТЛЯРЕВСЬКИЙ Іван Арсенійович, завідувач
кафедри теорії музики Національної музичної академії
України ім. П.І.Чайковського Міністерства культури і
мистецтв України

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
САМОЙЛЕНКО Олександра Іванівна, професор
кафедри історії музики та музичної етнографії,
проректор з наукової роботи Одеської державної
музичної академії ім. А.В.Нежданової Міністерства
культури і мистецтв України

доктор мистецтвознавства, професор
ОВЧИННИКОВА Альбіна Петрівна, завідувач
кафедри мистецтвознавства Одеського національного
університету ім. І.І.Мечникова Міністерства освіти і
науки України

доктор мистецтвознавства, професор
КОРНІЙ Лідія Пилипівна, професор кафедри історії
української музики Національної музичної академії
України ім. П.І.Чайковського Міністерства культури і
мистецтв України

Провідна установа: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М.Т.Рильського НАН України, відділ культурології та
етномистецтвознавства

Захист відбудеться «29» вересня 2004 року о 15 год. 30 хв. на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.005.01 по захисту дисертацій на
здобуття наукового ступеня доктора наук у Національній музичній академії
України ім. П.І.Чайковського за адресою: 01001, м. Київ, вул. Архітектора
Городецького, 1-3/11, 2-й поверх, ауд. 36.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної музичної
академії України ім. П.І.Чайковського за адресою: 01001, м. Київ, вул.
Архітектора Городецького, 1-3/11.

Автореферат розіслано «26» серпня 2004 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради
кандидат мистецтвознавства, доцент

Кож

І.М.Коханик

Загальна характеристика дисертації

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. Дисертація, що пропонується до розгляду, присвячена проблемі історико-теоретичного вивчення музичної культури Північного Приазов'я XIX-XX ст. як регіональної. Головними аспектами постановки проблеми є дослідження взаємовідношень географічного та соціокультурного чинників у явищі регіональної музичної культури.

Методологічні пошуки в галузі наукової реконструкції культурно-історичного процесу в різних регіонах стають традиційними для гуманітарних наук кінця XX – початку XXI ст. На думку М.В.Поповича, Всесвітньою конференцією з культурної політики 1982 р. під егідою ЮНЕСКО досягнуто ясність у тлумаченні поняття “культура”, а саме: культура розуміється як комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних й емоційних рис суспільства, що містить у собі не тільки різні мистецтва, але і спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій та вірувань.

Процеси розвитку музичної культури України, в тому числі концертно-театрального і музично-просвітницького життя, музичної освіти її регіонів та історичних центрів – Києва, Харкова, Львова, Одеси, Катеринослава – в останні десятиріччя не раз привертала увагу українських музикознавців і тому досить глибоко та детально висвітлені.

Українська музична історія периферійних регіонів країни – невеликих міст, селищ – і на сьогодні лишається малодослідженою (сучасна інтерпретація культури України передбачає вагомість відкриття нового культурного простору з перспективи периферії, маргіналії, меншості, тобто через врахування автономних локальних моделей розвитку). Північне Приазов'я, на жаль, також належить до їх числа. Отже, пропонується робота присвячена становленню музичної культури його частини – сучасної Запорізької області (в XIX ст. – 1920 р. XX ст. її нинішній території відповідали Олександрівський повіт Катеринославської і Мелітопольський та Бердянський повіти Таврійської губернії). Цей регіон є надзвичайно складним для вивчення через особливості загальної історії розвитку, демографічної структури, способів життя, матеріальної та духовної культури населення тощо. Навіть географічне визначення Запорізької області подвійне: фізична географія відносить цей регіон до півдня України (нині – Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області, автономна республіка Крим), а економічна – до південного сходу (Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська області) держави. Всі зазначені особливості загального розвитку регіону спричиняють певні труднощі в науковій інтерпретації подій мистецько-культурного життя краю в історичній ретро- і перспективі, у відтворенні онтології регіональної музичної культури.

Музична культура Північного Приазов'я заявлена як регіональне явище, що відповідає власним принципам районування і розвитку музичної культури, а також – на більш високому рівні районування – знаходиться у контексті розвитку південно-східного та південного ареалів України і загальноукраїнського музичного процесу. Дослідження зазначеного об'єкту можна залучити до класу

Між В. Стефаника
АН України

регіональних і віднести до **теорії та історії регіоніки** в історико-теоретичному музикознавстві і музичній культурології. В останні роки з'явилася низка досліджень аспектного або панорамного вивчення регіональної музичної культури (К.Демочка – про музичне життя Буковини, Г.Локощенко – про музичне життя Сумщини, М.Черепаніна – про музичну культуру Галичини, В.Мітлицької – про музичне життя Катеринославщини, О.Макаренка – про етномузичну культуру Півдня України, Л.Кияновської – про стильову еволюцію галицької музичної культури XIX – XX ст. та інші), які суттєво поповнюють розвиток цієї актуальної галузі сучасного українського музикознавства і формують якісно новий рівень уявлень про розвиток музичної культури окремих регіонів держави.

Загальний огляд багатьох регіональних розробок свідчить про панування в них суто історичної, соціокультурної, естетичної та іншої інформації, переважно без акцентування уваги дослідників на питанні співвідношення адміністративно-територіальної та історико-культурної цілісності того чи іншого регіону. Адміністративно-територіальний фактор – історично мінливий і динамічний – переважно не розглядається ані як такий, що має вирішальний вплив на поширення й локалізацію музичної культури в досліджуваному регіоні (тобто як культууроутворювальний), ані як такий, що поступається своїм значенням соціокультурним процесам або врівноважує останні.

Переважає більшість наявних досліджень про Запоріжжя присвячена історії, етнографії, музичній етнографії, народознавству краю. Дослідженням краю XIX ст. та межі XIX – початку XX ст. (П.Дзякович, М.Данилевський, М.Державін, К.Вернер, А.Клаус, Я.Новицький, Д.Семенов, С.Харізоменов, Д.Яворницький та інші) загалом притаманний історико-етнографічний характер. Незважаючи на певну вибірковість дослідників у сприйманні етнокультурної панорами південного сходу та півдня Росії (Я.Новицький, Д.Яворницький – Запоріжжя козацьке; М.Державін – болгарські колонії Таврії; А.Клаус, М.Данилевський – німецькі колонії півдня), більшість розвідок віддзеркалюють іманентні регіональні риси Запоріжжя. Сучасна генерація науковців-дослідників Північного Приазов'я (Б.Михайлов, М.Крилов, А.Крилова, С.Орлянський, В.Орлянський, С.Воловник, О.Заматаєва, В.Завалішин, О.Замурійцев, В.Калоянов, О.Карагодін, О.Ігнатуша, І.Щупак, С.Пачев, Л.Чернова та інші) продовжують історико-етнографічний напрям дослідження краю та специфізують його зануренням у проблеми історичної географії, краєзнавства, етнічної динаміки краю останніх століть. Але у розмаїтті краєзнавчої літератури майже не зустрічається інформація про процеси, що відбувалися у сфері музичної культури краю.

Спеціальних наукових досліджень, присвячених вивченню музичної культури Запорізької області (Північне Приазов'я), не знайдено. Тому бібліографічною базою дисертації стали не лише краєзнавчі дослідження, але й джерела, що додатково сприяють формуванню загального уявлення про геосоціокультурну динаміку Північного Приазов'я. До таких можна віднести дореволюційну регіональну періодику (газети “Александровские отклики”, “Александровский вестник”, “Александровский голос”, “Мелитопольские

ведомости”, видавались в Олександрівську і Мелітополі; “Die Friedensstimme”, “Botschafter”, видавались у Гальбштадті та Бердянську та інші), на сторінках якої постійно відбивалася інформація про музичне, театральне життя Олександрівського, Мелітопольського, Бердянського повітів, а також друкувалися відомості про діяльність закладів музичної освіти. До цих же питань, а також щодо сфери освіти населення у повітах Північного Приазов'я сягала інформація масиву губернської періодики межі століть (“Вестник Юга”, “Днепровская молва”, “Добра порада”, “Екатеринославская земская газета”, “Екатеринославские губернские ведомости”, “Екатеринославский листок”, видавалися у Катеринославі; “Крымский вестник”, Севастополь, “Крымский курьер”, “Русская ривьера”, Ялта; “Тавричанин”, “Южные ведомости”, “Таврические губернские ведомости”, Сімферополь). Преса, що складає масив регіональної періодики упродовж останніх десятиліть ХХ ст. (“Запорізька Січ”, “Запорізька правда”, “Індустріальное Запорожье”, “Миг”, “Азовский вестник”, “Новий день”, “Наш город”, “Улица Заречная”, “Педагог”, “Інтелект” та інші), регулярно й детально висвітлює події і факти культурного життя краю і тому також слугує додатковим джерелом для наукових спостережень. Але в різноманітних поглядах на мистецькі події неможливо повністю простежити ознаки глибинних закономірностей в галузі культурутворення.

Основною, раніше недрукованою, джерелознавчою масою для написання дисертації стали архівні документи, що зберігаються у фондах ЦДРКА, ДОДА, ЗОДА, ІМФЕ ім. М.Т.Рильського. В дисертації оприлюднені відомості про діяльність театрів, концертне життя краю упродовж ХІХ – початку ХХ ст., що зафіксовані Канцелярією таврійського губернатора, Губернським таврійським правлінням та іншими інституціями. Діловодство народних училищ Таврійської губернії, а також друковані матеріали (протоколи засідань, звіти) роботи Олександрівської, Мелітопольської, Бердянської повітових та земських управ стали джерелом для вивчення питання поширення на територіях краю усіх ланок державної освіти.

Ознайомлення з фондами ДОДА, ЗОДА сприяло окресленню в дисертації стану регіональної музичної культури в ХХ ст. (архівні справи Запорізької обласної філармонії, Запорізького обласного українського музично-драматичного театру, української оперетково-драматичної трупі Оріховського театру, Мелітопольської повітової показової консерваторії, Мелітопольського державного українського музично-драматичного театру, обласного управління культури, Запорізького, Мелітопольського, Бердянського, Приазовського, Якимівського, Оріховського відділів культури, Запорізького державного музичного училища ім. П.Майбороди). Архіви інституцій містять детальну інформацію про їх функціонування в регіоні переважно упродовж тривалого часу, що визначає культурне обличчя краю у загальноукраїнському процесі. Інституції ЗОДА, ДОДА, більш “молоді” порівняно з ЦДРКА, але в невеликому обсязі, поряд із названою інформацією про музичну культуру краю в ХХ ст., також містять справи, стосовні етнічного різнобарв'я регіону. Вони стали частковою базою для дослідження в дисертації питань музичної культури російських німців і

менонітів, освіти в болгарських колоніях Північного Приазов'я і діяльності Преславського (болгарського) музично-драматичного театру.

Діяльність навчальних музичних закладів Північного Приазов'я, ЗОВУФК в дисертації відображена на основі архівів ЗДМУ ім. П.Майбороди, Мелітопольського училища культури, Мелітопольської ДМШ №1, МДПУ, ЗОВУФК. Строкатість архівних джерел, оприлюднених в дисертації, розводить знайдену інформацію про регіон між різними полюсами, які яскраво окреслюють актуальні наукові проблеми щодо музичної культури Північного Приазов'я, підштовхують дослідницький пошук до створення теорії музичної культури даного регіону.

Інформаційними джерелами для дослідження питання музичної культури російських менонітів є розробки канадських істориків, мистецтвознавців – спадкоємних вихідців територій колоній Молочна (Молочанський район Запорізької області) (П.Фрізен, Г.Гьорц, Д.Епп, Дж.Фрізен, В.Берг, Дж.Тевз, П.Леткеманн), нотні збірки, методичні розробки, надруковані видавництвами, розташованими на територіях краю; фотоматеріали, надані Mennonite Heritage Centre Archives (Канада). Досвід канадського музикознавства уособлює локалізованість музичної культури російських менонітів. Такий науковий підхід майже не відображає механізму залучення цієї культури до російського культурного простору XIX – початку XX ст.

Опрацювання документів Рукописних фондів ІМФЕ ім. М.Т.Рильського сприяє виробленню погляду на процес наукової професіоналізації народного музичного мистецтва Північного Приазов'я у контексті української фольклористики, також з урахуванням етнічної специфіки регіону. Це підтверджують матеріали експедицій, здійснених до Запорізького краю К.Квіткою, М.Гайдаєм, О.Середюком та фольклористами сучасної генерації В.Наулком, Г.Довженок, В.Самохваловим, Н.Шумадою, М.Гайдаєм, В.Борисенко та іншими, які своїми результатами, теоретичними спостереженнями та висновками, розчиненими у наукових розвідках вчених, органічно впливають у загальноукраїнський фольклористичний процес, поповнюють його зміст уявленнями про специфічні риси фольклору Північного Приазов'я. Певні положення вчених, що увійшли у науковий доробок українських фольклористів, прогнозують теоретичний висновок про регіоналізацію музичної культури Північного Приазов'я, але в характері окремої, розрізної інформації про неї.

Архівні джерела, опрацьовані в дисертації, а також масив друківаних досліджень, торкаються визначальної характеристики музичної культури краю. Північне Приазов'я – поліетнічна географічна зона, що викликає наявність локальних етнічних культурних явищ, а також народжує певні типи культурних діалогів. Визначальні етнічні характеристики соціокультурного шару краю виокремлюються за допомогою розвідок з питань культури окремих етносів, культурного субстрату нації та інших (Абдуллін А., Артюх І., Балінова С., Бахтиярова Ч., Бондарчик В., Василенко А., Везнев І., Вольф Е., Гайдай М.М., Деміденко Л., Державін М., Задорожнюк М., Іпатов О., Калоянов В., Карагодін О., Пачев С., Клібанов О., Козодой Р., Конєва Я., Шумада Н., Копатанов В.,

Крестьянінов В., Макаренко О., Мельникова Н., Мосяков В., Мохов В., Наулко В., Нешев Г., Прилипка Я., Суслова Т., Чернишова Г., Чернова Л., Шолохова О. та інші). Багатий досвід щодо вивчення цих та інших питань етногенезу припускає фокусування цієї інформації на етнічні особливості Північного Приазов'я.

Найважливіший вплив на концепцію дослідження спричинили теоретико-методологічні роботи різних напрямів. Залучені позиції системного дослідження явищ (Блауберг В., Юдін Е., Уйомов В.), питання інтеграції в науці (Клепко С., Кохановський В.), теорії культури (Маркарян Е., Мамонтов С., Кравченко О., Шейко В.), соціокультурної динаміки (Сорокін П., Піча В., Сохор А., Михайлова Л.), теорії історії (Шпенглер О., Друскін М., Мірошниченко С.), теорії географії (Арманд Д., Мільков Ф., Нутенко Л., Саушкін Ю.), національного й інтернаціонального в культурі (Артеменко В., Ляшенко І., Правдюк О., Попович М., Римаренко Ю.) та інші. Усі вони сприяли виробленню окремих методологічних орієнтацій в дослідженні.

Наукової роботи, де були б комплексно висвітлені питання історичного розвитку музичної культури краю упродовж XIX – XX ст., етномузичної специфіки регіону, формування музичного професіоналізму з урахуванням надзвичайно мінливої територіальної динаміки краю, не існує.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі теорії музики Національної музичної академії України ім. П.І.Чайковського за перспективним тематичним планом науково-дослідної діяльності Національної музичної академії України ім. П.І.Чайковського на 2000 – 2006 рр. (тема: “Українська музична культура: культурологічні, соціологічні, художньо-естетичні, педагогічні та виконавські аспекти”). Тему роботи затверджено Вченою радою НМАУ ім. П.І.Чайковського (протокол № 8 від 24.06.2003 р.). Робота також є частиною досліджень Регіональної лабораторії комплексного краєзнавства МДПУ (протокол № 1 від 9.09.1999 р.), Мелітопольського краєзнавчого музею, ЕГФ Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського (протокол № 2 від 7.10.2002 р.).

Мета дисертаційного дослідження – наукове відтворення етапів процесу регіоналізації музичної культури Північного Приазов'я XIX – XX ст.

Головні теоретичні завдання роботи:

1. Виявити характер взаємовідношень географічного та соціокультурного чинників у геосоціокультурній динаміці Північного Приазов'я XIX – початку XX ст.

2. Визначити типологію взаємовідношень географічного та соціокультурного чинників в історії музичної культури Запорізької області XX ст.

3. Віднайти домінантні типи етнокультурних діалогів XIX та XX ст. в музичній культурі краю.

4. Висвітлити характер і зміст регіонального впливу на розвиток української музичної фольклористики.

5. Дослідити обсяг і рівень професіоналізації музичної культури Північного Приазов'я XIX – XX ст. за допомогою серії соціоестетичних портретів діячів музичної культури.

6. Підтвердити регіональне значення музичної культури Північного Приазов'я використанням географічних способів районування.

7. Визначити онтологію розвитку музичної культури досліджуваного регіону.

8. На підставі викладеного матеріалу сформулювати визначення пропонувані нових понять: “регіональна константа”, “константа в регіональній музичній культурі”, “константа в музичній культурі Північного Приазов'я”.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дисертаційного дослідження є музична культура Північного Приазов'я (Запорізька область) XIX – XX ст. Предметом дослідження обрано вивчення музичної культури Північного Приазов'я як регіональної на підставі утвердження Запорізької області як регіону південного та південно-східного ареалів України.

Матеріал дослідження. Вивчення геосоціокультурної динаміки частини Північного Приазов'я України допускає залучення будь-якої історичної, історіографічної, етнографічної, географічної, культурологічної, соціологічної, мистецтвознавчої інформації про регіон, що дозволяє виявити або проілюструвати ті чи інші соціокультурні закономірності. Конкретним матеріалом дисертації є музична культура Північного Приазов'я XIX – XX ст. як регіональне явище. Даний матеріал репрезентує історико-теоретичні аспекти взаємовідношень географічного і соціокультурного чинників в явищі регіональної музичної культури.

Методологічні основи дослідження. В роботі використовується історичний підхід і створюється умовна періодизація на підставі адміністративно-територіальних процесів в Північному Приазов'ї, що дозволяє структурувати матеріал дисертації. Перший період (1806 – 1920) характеризується наявністю двох адміністративних і культурних центрів поза межами досліджуваних територій, другий (1920 – сьогодні) – наявністю адміністративного і культурного центру в межах досліджуваних територій.

Характер викладу матеріалу і методологічні позиції дослідження орієнтуються на ознаки поліморфізму (ідеї В.Шкоди, С.Клепка), особливо у спробі наукового обґрунтування питання про цілісність культурогенезу регіону взагалі (визначення лінійної або нелінійної онтології явища і його динаміки в аспекті взаємовідношень географічного і соціокультурного чинників). Використовуються методологічні позиції філософського “редукціоністсько-холістського протиріччя”, що склалися в галузі наукового знання XX ст. (в інтерпретації С.Клепка та інших) як взаємодоповнювальні погляди на світ, що пояснюють різноманітні типи інтеграції. Застосовано деякі засади холістського погляду на світ (платонівський холізм в інтерпретації К.Поппера, реалістичний холізм), методологічний прийом редукції. Методологія дослідження використовує досвід галузей логічного знання (логіка часу, модальна, логіка зміни), що додатково сприяє викладенню масиву історичного матеріалу.

Об'єкт дослідження – регіональна музична культура – спонукає до пошуку тлумачень просторових явищ в галузях історії культури, етнографії, музичної фольклористики (О.Шпенглер, А.Тойнбі, Ф.Колесса, К.Квітка, О.Правдук, А.Іваницький, В.Белов та інші) і теорії районування в географії (Ю.Саушкін,

Л.Нутенко, Ф.Мільков, Д.Арманд та інші). Використовуються географічні визначення району, уявлення про види (часткове і загальне), типи (типологічне та індивідуальне), принципи, методи, способи районування для інтерпретації Північного Приазов'я та його музичної культури як регіонального явища; для пояснення адміністративно-територіальної динаміки і створення відповідної класифікації регіону; визначення його регіонального рівня та полегшення класифікації контекстуальних зв'язків музичної культури краю з іншими. Метод картографування використаний для просторового визначення становлення, поширення і функціонування музичної культури Північного Приазов'я.

Опанування змісту внутрішніх геохарактеристик регіональної музичної культури в дисертації здійснюється за допомогою контекстуального розгляду. Він передбачає одночасне висвітлення одних і тих самих явищ музичної культури на різних рівнях адміністративно-територіального розподілу. В роботі використовуються три типи контекстуальності: селище – повіт (район), повіт (район) – губернія (область), губернія (область) – культурний ареал (кілька областей) країни. Вони застосовуються комплексно, з домінуванням тих чи інших у певні історичні періоди розвитку регіону, оскільки територіальні процеси Північного Приазов'я XIX – XX ст. свідчать про адміністративний розподіл земель як динамічний, історично мінливий фактор у розвитку краю.

Свідченням регіональної сформованості є системна організація музичної культури, її пропорційна розвиненість на всіх адміністративно-територіальних рівнях регіону або розвиненість деяких структурних рівнів системи музичної культури, яка досліджується за допомогою системного культурологічного підходу з використанням схеми музичної культури суспільства А.Сохора. Її структура дозволяє компактно розташовувати знайдену в архівах інформацію про музичну культуру краю, вільно оперувати нею, спостерігати за елементами, зв'язками, цілісністю досліджуваного об'єкту.

Задум дисертації пов'язаний з таким викладенням процесу розвитку регіональної музичної культури в її різних площинах – історичній (розділи 1, 2), етнічній (розділ 3), соціоестетичній (розділ 4), в якому постійно актуалізуються зміст і форми взаємовідношень географічного та соціокультурного чинників.

Структурність національного складу населення досліджуваного регіону є однією з його принципових особливостей, яка набуває важливого значення у геосоціокультурній динаміці краю та процесі регіоналізації музичної культури. Кожний з елементів схеми, за якою структурований етнічний матеріал, системно організований. Її структурними рівнями обрані “музичний фольклор” і “професійна музична творчість”, “світська музична культура” і “сакральна”, життєвість традицій яких, на думку І.Ляшенка, є основою “потужного розгортання спіралі культурного прогресу”.

Серія соціоестетичних портретів музичних діячів, запропонована у дисертації, підтверджує професіоналізацію, яка здійснилася у всіх галузях музичної культури краю.

Наукова новизна дослідження міститься в історичній і теоретичній галузях музикознавства. Запропоноване дисертаційне дослідження – перша

спроба узагальнення та аналізу розвитку музичної культури Північного Приазов'я України XIX – XX ст., оприлюднення архівних джерел, журналістської роботи автора.

Вперше розглядається геосоціокультурна динаміка Північного Приазов'я XIX – початку XX ст. на підставі матеріалів ЗОДА, ДОДА, ЦДРКА, які свідчать про інтенсивне формування в регіоні системи музичної освіти, виконавства, поширення музики. Новаторським є використання філософського редукціоністсько-холістського підходу до історичного матеріалу, географічних методів для здійснення районування та визначення етапів регіоналізації музичної культури Північного Приазов'я.

Вперше відтворюється історична інформація про професіоналізацію усіх галузей музичної культури Запорізької області від 1920 р. і до сьогодні: оприлюднені архівні документи про функціонування творчих установ мистецтва і культури краю, музичні та культосвітні навчальні заклади, подається довідка про творчі персоналії краю, естетичні цінності тощо. Методологічні новації розділу полягають у комплексному зведенні масиву історичного матеріалу і спостереганні за його трансформаціями, тобто використанні логіки зміни. Відтворення тривалого часового процесу регіоналізації музичної культури дає можливість послідовно простежити типологію взаємовідношень географічного та соціокультурного чинників регіональної музичної культури.

Уперше на матеріалі Північного Приазов'я XIX–XX ст. досліджується феномен поліетнічності музичної культури краю як джерело її регіоналізації. Оприлюднено архівні матеріали про музичну культуру іноземних колоній краю; виводяться типи панівних етнокультурних діалогів. Упродовж XIX – початку XX ст. етнокультурні процеси визначали зміст регіоналізації музичної культури Північного Приазов'я.

Певними новаціями позначена спроба “вписати” історико-культурну цінність музичного фольклору краю в загальноукраїнський фольклористичний процес і в такий спосіб підтвердити регіоналізацію музичної культури Північного Приазов'я XIX – XX ст. Доводиться, що поліетнічність етнофольклорного фонду краю зберігається як регіональна особливість музичної культури й у процесі наукової професіоналізації фольклору.

Уперше на основі створених соціоестетичних портретів діячів мистецтва простежується професіоналізація усіх найважливіших галузей музичної культури, що яскраво підтверджує її регіоналізацію.

На підставі масиву викладеної історичної інформації про музичну культуру Північного Приазов'я XIX – XX ст., використання гнучкої й ускладненої методології дослідження вперше пропонується схема розвитку музичної культури краю, а також вводяться в науковий обіг нові поняття.

Практичне значення дослідження. Матеріали роботи можуть бути використані в курсах культурології (джерело до розділів: “Моделі розвитку культури”, “Соціокультурна динаміка”, “Історія української культури XIX – XX ст.”), історії української музики (джерело до розділів: “Українська музична культура XIX ст.”, “Українська музична культура XX ст.”, “Музична культура

етносів України”), музичного краєзнавства (лекційні заняття, де можливе відтворення масиву історичної інформації про Північне Приазов’я), історії виконавського мистецтва (розділи “Історія хорового виконавства”, “Видатні диригенти”, “Виконавські колективи” та інші), музичної педагогіки (лекції про дореволюційну та сучасну систему музичної освіти), музичної етнографії і фольклористики (фольклор етносів України, фольклористика як наука та інші), а також становити інтерес як музично-історичне та довідково-інформаційне джерело.

Апробація положень дисертації. Основні положення роботи обговорювалися на засіданнях кафедри теорії музики НМАУ ім. П.І.Чайковського, кафедри музичного виховання і хореографії МДПУ, повідомлялися на наукових конференціях і семінарах (“Сучасні проблеми вивчення фольклору та літератури у вищих та середніх навчальних закладах” – Мелітополь, 27 – 29.05.1996; щорічні підсумкові науково-практичні конференції МДПУ – 1999, 2000, 2001, 2002; Всеукраїнські наукові конференції: “Удосконалення форм і методів навчання на музично-педагогічних факультетах” – Мелітополь, 19 – 21.11.1990; “Науково-методичні проблеми викладання психолого-педагогічних дисциплін” – Мелітополь, 29.10.1997; “Світова художня культура в сучасній системі підготовки вчителів” – Мелітополь, 6 – 8.04.1999; “Художньо-творчий розвиток дітей, учнівської та студентської молоді” – Мелітополь, 18 – 19.04.2000; “Духовно-моральне виховання і розвиток учнівської та студентської молоді засобами художньо-мистецької освіти” – Мелітополь, 11 – 13.04.2001; Міжнародні наукові конференції: “Проблеми сучасного зарубіжного літературознавства і мистецтвознавства” – Севастополь, 12 – 15.09.2001; 18 – 20.09.2002; “Література в контексті культури” – Дніпропетровськ, 30 – 31.10.2001; “Українське музикознавство на зламі століть. До 60-річчя І.А.Котляревського” – 8.11.2001; “Роль антропологічного фактору в освітніх технологіях XXI ст.” – Мелітополь, 21 – 22.09.2002, “Німці Приазов’я та Причорномор’я” – Донецьк, 27 – 28.09.2003, “Молочна – 2004: Меноніти та їх сусіди, 1804 – 2004” – Запоріжжя, 2 – 5.06.2004 та інші).

Матеріали дослідження використовувалися в лекціях з історії української музики на музично-педагогічному факультеті МДПУ, з культурології, соціології культури – у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини “Україна”, ЕГФ ТНУ ім. В.І.Вернадського в м. Мелітополі.

Публікації. Результати дослідження опубліковані в монографії “Музичний професіоналізм Північного Приазов’я XIX – XX ст.” (Мелітополь: ТОВ “Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні”, 2003. – 608 с.), монографічному нарисі “Микола Попов” (Мелітополь: Сана, 2003. – 148 с.), у 22-х публікаціях у фахових виданнях. Методологічні пошуки здійснювалися в таких публікаціях: це 1 монографія (Перехідні етапи в історії української музичної культури – К.: Логос, 1997. – 190 с.), 2 навчальних посібники, у співавторстві (Троїцька Т.С., Мартинюк Т.В. 3 історії формування філософії українського національного відродження. – Запоріжжя, 2001. – 135 с.; 3 історії українського

мистецтва /Авт. колектив: Л.В.Афанасьева та ін. – Мелітополь: Аквілон, 2000. – 179 с.), 3 статті.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг праці – 437 стор. (без списку літератури та додатків). Список використаних джерел – 756 найменувань.

Основний зміст дисертації

У **Вступі** характеризується актуальність і рівень вивченості проблеми дисертації, об'єкт і предмет, мета і завдання дослідження, методологія, практична спрямованість і новизна роботи. Даються визначення опорних понять і постулатів дослідження. Більшість із них пов'язані з поняттям *регіону* як історико-культурного явища, що поєднує територіально-адміністративні та історично-закономірні культурні процеси. Використовуються поняття *району* як території, виділеної за сукупністю будь-яких взаємопов'язаних ознак або явищ; *регіоналізму* (І.Ляшенко), *регіональних особливостей музики* (В.Холопова), *музичної культури* (А.Сохор), *географії культури* (В.Наулко), *культури регіональної* (М.Маханько), *культурного ареалу* (С.Махош).

Поняття *регіональна музична культура* тлумачиться як характеристики музичних цінностей, створених і збережених суспільством у межах досліджуваного регіону; діяльність із створення, збереження, відтворення, поширення, сприйняття й використання цінностей в даному регіоні; суб'єкти цієї діяльності разом з їх знаннями, навичками тощо, які проживають в досліджуваному регіоні; установи, соціальні інститути цієї діяльності, їх обладнання, інструменти, які функціонують в досліджуваному регіоні. Набуття усіма галузями та елементами системи музичної культури регіональних ознак складає зміст *процесу регіоналізації*. Інтегровано з'являється поняття *музичної культури Північного Приазов'я (Запорізька область)* як сукупності музичних цінностей, створених і збережених на Запоріжжі; діяльності в краї із створення, збереження, відтворення, поширення, сприйняття й використання музичних цінностей; суб'єктів цієї діяльності, які проживають в Запорізькій області, разом з їх навичками, знаннями; установ, соціальних інститутів цієї діяльності, розташованих у регіоні, їх обладнання, інструментів тощо.

РОЗДІЛ 1. Принцип поліцентричної інтеграції як системоутворювальний фактор геосоціокультурної динаміки Північного Приазов'я XIX – початку XX століть. В цьому розділі досліджується геосоціокультурна динаміка Північного Приазов'я XIX ст. – 1920 р., виявляється специфіка взаємовідношень географічного і соціокультурного чинників, обґрунтовується принцип і логіка розвитку даного етапу регіональної музичної культури як явища культурної акумуляції (А.Кравченко).

Геодинаміка краю упродовж XIX – початку XX ст. свідчить про таку сформованість територій, яка відповідає положенню *географічної диференціації*, тобто вони організовані *поліцентрично*, з *винесенням центрів* (м.Катеринослав і Сімферополь) *поза межі досліджуваних територій*. В цей

період їх складають три повіти – Олександрівський, Мелітопольський, Бердянський з різним губернським підпорядкуванням.

Культурна динаміка Північного Приазов'я XIX – початку XX ст. знайшла відображення у функціонуванні системи музичної культури, яка перебуває у стані *становлення*, часткового набуття рис професійної культури, що відбивається на специфіці розвиненості кожного із структурних рівнів системи музичної культури, а також у характері взаємодії рівнів одного з іншим і ступені їх впливовості на інші.

Рівень *“творчість”* в основному ще не має ознак, які б свідчили про суто регіональну розвиненість елементів, пов'язаних з музичним професіоналізмом (“навчальні заклади з підготовки композиторів”, “вітчизняні композитори-професіонали”, “творчі об'єднання композиторів”, “твори для музично високорозвинених, середньорозвинених, малорозвинених слухачів”). Функціонують елементи рівня – “композитори-аматори”, їх “творчість” (відображення загальноукраїнської хвилі аматорського мистецтва, розвиненого в XIX ст.), “твори народної музики”, “старовинний фольклор”. Елементи системи, позначені А.Сохором як “спадщина, що живе сьогодні”, – “зарубіжна музика, виконувана в державі”, для високо-, середньо-, малорозвинених слухачів представлені в музичній культурі Північного Приазов'я у вигляді класичного репертуару, виконуваного місцевими виконавцями, програм концертів тощо.

Між названими елементами системи існують зв'язки взаємодії, функціонування, генетичні.

В системі музичної культури Північного Приазов'я XIX – початку XX ст. домінантно-розвиненими і злитими за способом функціонування, змістом є такі рівні як *“виконавство”* і *“поширення”*, що визначає специфіку даного історичного періоду в розвитку музичної культури регіону. Їх злиття відбувається за змістом елементів і зв'язків. Зв'язки, що домінують у функціонуванні системи музичної культури в цей час, відображують явище становлення музичного професіоналізму, динамічність означених рівнів системи.

У функціонуванні системи музичної культури Північного Приазов'я можна виділити такі типи зв'язків. Зв'язки *взаємодії* домінують у лінійній організації кожного структурного блоку елементів: товариства виконавців організовувалися завдяки діяльності навчальних закладів з підготовки виконавців; вони склалися з інструменталістів, вокалістів; вокалісти виступали на концертах разом з інструменталістами; виконавці-професіонали виступали поряд і на одних концертах з виконавцями-аматорами. Зв'язки між елементами “виконавські установи”, “форми їх діяльності”, “засоби цієї діяльності” визначені вище. Вони “спрацьовують” через структурний щабель: феномен музичного театру залежить від наявності театрального приміщення, філармонійної організації – від наявності концертного залу, інструментів і т.д. Зв'язки *генетичні* знаходимо між елементами “навчальні заклади з підготовки виконавців (інструменталісти, вокалісти) – виконавець – музичний театр, філармонійна організація”, “аматори – самодіяльний колектив”, “музичний театр – музичний спектакль”, “філармонійне товариство – концерт”, “аматорський колектив – домашнє, самодіяльне

музикування”, “театральне приміщення – музичний спектакль”, “концертний зал, інструмент – концерт” тощо. До зв’язків типу *функціонування* відносимо важливість географічного чинника для змісту рівнів виконавства і поширення. Зосередженість основних форм концертно-театрального життя в губернських центрах, тобто за межами територій і їх подальша трансляція на досліджувані території географічно “розмивають” межі схеми і дозволяють комбінувати контекстуальний (ареальний) і основний (регіональний) матеріал. Таким чином, *контекстуальними* (фактор функціонування регіональних) елементами стають “навчальні заклади з підготовки виконавців”, “інструменталісти”, “вокалісти” (переважно професіонали), “музичні театри”, “музичні спектаклі”, “філармонійні товариства”, “концерти” тощо, які збагачують (ускладнюють) схему системи музичної культури та ілюструють механізм поліцентричної інтеграції в розвитку музичної культури краю. Сформувалися два можливі типи географічного поширення виконавства за типом зв’язків: “губернія – повіт” на підлеглих територіях; “повіт – губернія”, “повіт – повіт”, “повіт – селище”, минаючи кордони географічні. *Цілісність* рівнів “виконавство” і “поширення” ще не склалася повністю по елементах, але є розвиненою щодо зв’язків елементів і має тенденцією до ускладненості щодо географічних показників.

Елементна розвиненість блоку елементів схеми “виконавці” (інструменталісти, вокалісти, диригенти) – професіонали і аматори – склалася на всіх територіях краю, поза зовнішніми і внутрішніми геокордонами, на основі принципу поліцентричної інтеграції. Концерти відбувалися по всіх повітових містах і великих населених пунктах, які могли надати майданчики для виступів. Георозосередженість заходів на територіях Північного Приазов’я відображає принцип подібності, тиражування у поширенні явищ виконавського мистецтва.

У контексті аналогічних типів і форм виконавського мистецтва губернських центрів розглядається діяльність Хортицького гуртка аматорів музики і співу Олександрівського повіту (1912), музичного і драматичного товариства с. Чернігівка Бердянського повіту (1903), Великотокмацького Таврійської губернії літературно-музично-драматичного товариства (1911); гастрольна у Північному Приазов’ї приїжджих виконавців-солістів: М.Гедеонової, З.Астрової, С.Вальяно, А.Хайтовича, А.Вяльцевої, І.Бассера, К.Брун, О.Каміонського, А.Баркера, С.Винецького, Н.Чайковської, О.Тростянського, Ю.Пуликовського, М.Ерденка, В.Люце та інших. Оркестрове виконавство в регіоні представлене діяльністю в м. Олександрівську духового і балалаечного оркестру під орудою О.Федоренка, сезонною роботою безлічі гастрольних колективів з різних міст Росії, які виступали в садах і бульварах м.Олександрівська, Мелітополя, Бердянська. Серед них – військовий оркестр Литовського піхотного полку М.Тюртубіна, 13-ї артилерійської бригади М.Осипова, Англійський салонний Б.Свердлова, Перший південно-російський духовий М.Петінаті; С.Крюковського, С.Кричевського, І.Пеккера, Д.Ахшарумова. Концертне життя регіону активізувалося завдяки діяльності Катеринославського і Сімферопольського відділень РМТ.

Функціонування структурного рівня “поширення” системно організоване, географічно розосереджене. Одночасно з територіальною визначеністю

поширення музичної культури нашаровуються *вертикальні* зв'язки між елементами (“музичні театри → музичні спектаклі ← театральні приміщення, музичні інструменти” та інші; “філармонійні товариства → концерти ← концертні зали, інструменти”). Вони доповнюють існуючі *горизонтальні* зв'язки на всіх структурних щаблях схеми (“музичні театри – філармонійні товариства”; “музичні спектаклі – концерти”; “театральні приміщення – концертні зали, інструменти”) і навіть графічно “пояснюють” своєрідну дифузію форм театально-концертного життя регіону (поряд з традиційними існують незрілі, ранні й жанрові репертуарні “суміші” в діяльності багатьох труп).

Музично-театральне життя досліджуваних територій було яскравою сторінкою культурного життя суспільства XIX – початку XX ст., яке охоплювало великий процент слухачів. Воно розвивалося контекстуально, в повітах і селищах губерній ретранслювалися, множилися та поширювалися форми музично-театральної справи, сформовані в губернських центрах.

Розглядаються поширені форми театрального життя Катеринослава і Сімферополя, подається динаміка статистики театрів, клубів губернії, що збиралася відомством таврійського губернатора. Згідно з документами 1870 р. в зимовому приміщенні Бердянська існував театр, який орендувався приїжджими трупами (О.Кулипанова, П.Полторацького, Стопель, О.Моншейна та інші). В Олександрівську на початку XX ст. працювали постійні театри Войтоловського, Мовчановського з місцевими трупами; на їхніх сценах відбувалися гастролі (пересувна опера О.С.Кастаньяні, 1914). У Мелітополі до початку XX ст. не було стаціонарного театрального приміщення, тому спектаклі виставлялися приїжджими трупами на літніх майданчиках (трупа Громова, 1876 та інші). Зимовий театр І.Б.Стамболі відкрився 1908 р. (трупа Сперанського, 1909 та інші). У театрі м. Оріхова в 1912 р. виступала українська трупа Дукельського, а Великотокмацьке літературно-музично-драматичне товариство в 1911 р. клопотало перед губернським правлінням про побудування в місті Великий Токмак театру. Описується зовнішній вигляд деяких театральних приміщень краю. Наводяться репертуарні списки колективів, що виступали в регіоні. Це театральні вистави з музичним супроводом підпорядкованого сценічному драматургічного значення і суто музичні вистави – опери, оперети, балети зарубіжних, російських композиторів, сучасні українські твори.

Музичний ряд використовувався в різних формах суспільного життя (кінотеатри “Модерн”, “Чари”, “Лотос” в Олександрівську, бали-маскаради, електротئاتр Л.Сухомлинова в Бердянську, театр живих фотографій у Мелітополі тощо, початок XX ст.). Концертні зали були в навчальних закладах міст, клубах, музичних крамницях (Луніна, Цоппа, Друяна, Циткіна в Олександрівську).

Питання *сприйняття* музичного мистецтва регіону концентрувалося у даний період навколо проблем освіти, обладнання, наявності необхідної літератури та підготовки кадрів, спроможних популяризувати музику.

Аматорське і професійне концертно-театральне виконавство Північного Приазов'я було розраховане на слухачів різної підготовленості. До цього тяжіло й функціонування усіх елементів системи музичної культури, які репрезентували

рівень “сприйняття і музично-просвітницька діяльність”, що зафіксоване у зв'язках між елементами і блоками елементів, що склалися у функціонуванні системи упродовж XIX – початку XX ст. Спостерігаємо зв'язки *генетичні* (“приміщення, музичні лекторії – публічні лекції”; “бібліотеки – популярна література про музику”; “обладнання, приміщення для масових музичних навчальних закладів – заняття в (музичних) школах для дорослих і дітей”; “музичні лекторії – лекції”; “видавництва, масова преса – популярна література про музику”, “масові музичні навчальні заклади — заняття в (музичних) школах для дорослих і дітей” тощо); *взаємодії* (“приміщення лекторіїв – музичні лекторії”, “бібліотеки – видавництва, масова преса”, “обладнання для масових (музичних) навчальних закладів – масові (музичні) навчальні заклади для дорослих і дітей”); *структурні* (“заняття в гуртках (музичних) школах – педагогічні курси”; “педагогічні курси – заняття в навчальних закладах духовних, світських всіх рівнів”; “масові музичні навчальні заклади – приватні музичні навчальні заклади”); *розвитку* (“система духовної освіти з її географічним поширенням – система світської освіти з її географічним поширенням”).

Цілісність рівня “сприйняття і масова музично-просвітницька робота” є ускладненою. Цей структурний рівень усієї системи елементно збільшений, розширений у типах зв'язків між елементами.

Заходами, які відображують зміст даного рівня, були святкування ювілейних дат (50-річчя від дня смерті М.Гоголя, що відзначалося по всіх школах Бердянського повіту та інше), висвітлення у пресі питань музичної культури (рубрика “Маяк” у “Таврических губернских ведомостях”, 1843), діяльність Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім. Т.Шевченка (філії в Гуляй-Полі, Запоріжжі-Кам'янському, Мелітополі, Олександрівську і селах повітів) з улаштування свят, концертів; благодійних організацій (“Дамський комітет” у Мелітополі, “Тетянинський комітет” на всіх територіях Криму); музично-видавнича справа, робота бібліотек і хат-читалень (7 в Олександрівському повіті, 1897, 4 – в Мелітопольському та інші), книжкових крамниць і складів (Олександрівськ та інші міста).

Налагодженість справи загальної освіти сприяла розвитку музичної культури регіону. У повітах співіснували духовні і світські навчальні заклади початкової ланки, де активно вивчалися спів і нотна грамота (31 школа грамотності, 1897/1898 навчального року; 37 парафіяльних шкіл в Олександрівському повіті, 1900/1901; 61 – у Бердянському повіті, 1902/1903 та інші – однокласні земські училища в усіх селищах повітів); другої ланки (44 парафіяльних училища, 1867 – двокласні земські училища по всіх повітах); середньої освіти (духовні семінарії у Сімферополі, Катеринославі; учительські семінарії у Олександрівську, болгарська – у Преславі Бердянського повіту, німецькі – у Пришибі Мелітопольського повіту, Орлові, Нейгальбштадті, Гнаденфельді Бердянського повіту; реальні, комерційні, механіко-технічні училища, чоловічі та жіночі гімназії у Олександрівську, Бердянську, Оріхові, Мелітополі, Ногайську і Гальбштадті). Наводиться географія навчальних закладів, стан музичної освіти в них, описується діяльність Преславської учительської

семінарії (1875), педагогічних курсів для вчителів співу в Олександрівці Олександрівського повіту (1900), Бердянську (1900), у приватних і державних закладах професійної музичної освіти (музична школа І.Чубати в Мелітополі, 1910; курси М.Каневського в Олександрівську, 1909 та інше).

Структурний рівень схеми “музикознавство” представлений *генетичними* зв'язками між елементами “критики, рецензії, статті, фольклористи – наукові праці, фольклорні збірки”, “музичні видавництва – ноты, фольклорні збірки”; “музичні відділи у загальній пресі – статті, рецензії”, зв'язками *взаємодії* (“фольклористи – музичні видавництва”; “критики – музичні відділи у загальній пресі”). Цілісність блоку перебуває у стані становлення. Публікації мистецтвознавчого характеру, рецензії, оголошення розглядаються за тогочасною місцевою пресою.

Управління і керівництво музичною культурою, її поширенням належало імператорським інституціям і підпорядкованим їм міським установам. Вони вирішували велике коло питань, пов'язаних з будь-якими освітніми, культурними, господарчими процесами. Аналізуються статистичні відомості про театри Бердянської, Мелітопольської поліцейських управ (1879), циркуляри таврійського губернатора щодо театральної справи і концертів у навчальних закладах (1883), робота Бердянської земської управи з проблеми підготовки регентів для сільських шкіл, організації з'їздів (курсів) викладачів співу (1877), бібліотек тощо. В Олександрівському повіті справами загальної і музичної освіти та культури займалися земська управа, повітовий комітет попечительства про народну тверезість, повітова училищна рада, інспекція народних училищ, повітове відділення Катеринославської єпархіальної училищної ради та інші інституції управління.

Порівнюючи характеристики цілісності усіх структурних рівнів системи музичної культури регіону, що розвивалися упродовж ХІХ – початку ХХ ст., можна зробити висновки щодо формування цілісності усієї системи та особливостей цієї цілісності. Структурні рівні розвинено непропорційно: творчість регіонально ще не сформовано; рівні “виконавство” і “поширення” дифузно змішані, “межі” змісту їх елементів нечітко окреслені, “напливають” один на одного, з домінуванням зв'язків функціонування (в регіоні тиражувалися, але з меншим розмахом, форми концертно-театрального життя, започатковані у губернських центрах); рівень “сприйняття і масово-просвітницька робота” надзвичайно розвинений внутрішньо, з домінуванням зв'язків структурних (розвиненість системи освіти в Росії зумовлювала народження нових елементів в системі музичної культури); частково розвинений рівень “музикознавство” з актуалізацією деяких його елементів (музичні відділи в загальній пресі); в інституціях управління відзначаємо внутрішню структурну розвиненість, охоплення керівництвом більшості, але не всіх рівнів системи музичної культури, домінування зв'язків функціонування, а не структурних.

РОЗДІЛ 2. Проблема цілісності системи музичної культури Запорізької області ХХ століття в типології взаємовідношень її географічного та соціокультурного чинників. Цей розділ присвячений виявленню типів

взаємовідношень географічного і соціокультурного чинників регіональної музичної культури упродовж 1920 – 1922 рр., 1922 – 1939 рр., 1939 – 1962 рр., 1962 р. – сьогодні. Поетапно простежується ідея професіоналізації галузей музичної культури краю і стан системи музичної культури регіону.

Геодинаміка краю від початку ХХ ст. до сьогодні свідчить про такі адміністративно-територіальні процеси, які відповідають положенню *географічної концентрації*.

Перший підперіод (1920 – 1922) є часом створення (1920) і адміністративно-кількісного зростання Олександрівської (Запорізької) губернії. До кінця підперіоду вона складається з шести повітів. Території краю утворюють географічну цілісність, організовану моноцентрично, з адміністративним і культурним центром у їх зовнішніх межах.

Культурна динаміка краю упродовж підперіоду знайшла відображення у специфічному функціонуванні системи музичної культури. Вона перебуває у стані становлення, структурного видозмінювання порівняно до попереднього періоду.

Музична культура Запорізької губернії є такою спробою налагодження музичної справи регіону, яка відбувалася у важких історико-політичних, економічних умовах життя молодій республіці, громадянської війни, розрухи, голоду. За умов цієї історико-культурної ситуації стає зрозумілою непропорційна розвиненість структурних рівнів системи музичної культури або цілковита відсутність розвиненості деяких із них. Адміністративно-територіальні процеси підперіоду супроводжувалися поширенням в усіх новоутворених повітах губернії досить типових заходів з народження (інколи – штучного, заполітизованого) музичної культури, а відтак – її раних, незрілих форм, часом неперспективних і недовготривалих.

Територіальні процеси утворення Запорізької губернії збігаються з оновленою організацією системи музичної культури – управлінням і динамізацією останньої зсередини. Цим пояснюється принципове збереження усіх форм концертно-театрального життя, набутих раніше, разом із зв'язками (генетичними і взаємодій) між елементами, які називалися в попередньому розділі, а також повна заміна зв'язків функціонування (контекстуальних) структурними (“музичні школи – повітова консерваторія” та інші). Елементно збільшуються усі (крім творчості) структурні рівні схеми, приблизно порівнюються за змістом усі блоки елементів. Музична культура в основних формах тиражується по всіх повітах губернії.

Розвиненими в цей час у регіоні видаються заходи, що ілюструють зміст другого структурного рівня системи музичної культури “*виконавство*”. До кінця підперіоду в усіх повітах губернії створено виконавські установи та установи з підготовки музично-театральних, педагогічних кадрів. Наводяться відомості про діяльність в Олександрівську колективу діячів-професіоналів, російської театральної трупи, гуртка аматорів, української театральної трупи, спілки працюючої молоді, театрального гуртка губбюро, драматичного гуртка юнацтва, військкомату, 256-го полку Південного фронту; в Мелітополі – української театральної трупи, російської драми, театру залізничників; у Гуляйполі –

аматорського драмгуртка, трупи при повітвійськкоматі, гуртка любителів романтичного мистецтва і хорового співу, трупи дитбудинків № 1, 2; в Оріхові – оперетково-драматичного театру. Подекуди оприлюднюються прізвища акторів, репертуар, описується зовнішній вигляд концертно-театральних майданчиків.

3-поміж навчальних музичних закладів періоду розглядається діяльність Гуляйпольської музичної студії, Мелітопольської повітової консерваторії.

До структурного рівня “*поширення*” системи музичної культури відносимо діяльність виконавських установ, описану раніше, а також свята, ювілейні дати мистецтва і культури, що зазвичай відзначалися в усіх містах і районах губернії. Їх тиражування характеризує музичну культуру регіону за географічними ознаками подібності, частоти (музичне життя Мелітополя, Гуляйполя).

До змісту структурного рівня “*сприйняття*” системи музичної культури відносимо описану раніше діяльність виконавських установ, а також елементи “*типи слухачів*” і “*характер сприйняття*”, що виникають у досліджуваній період (слухачькі категорії на концерті при 17-й школі праці м.Олександрівська та інше).

З елементів, які складають зміст структурного рівня “*музикознавство*” системи музичної культури, у досліджувані роки актуалізовано “*музично-просвітницьку діяльність*” і “*педагогіку*”. З різноманітними новоутвореними театральними трупамі періодично проводилися заняття в лекторіях, гуртках (заняття з театром допризовників у театрі “*Чари*” м. Олександрівська та інше).

Зміст структурного рівня “*управління*” системи музичної культури в досліджуваній час визначає елемент “*діяльність державних установ*”. Такими установами, що централізували музичне життя суспільства, були губернський та повітові відділи народної освіти і підпорядковані їм губернська та повітові політпросвіти (Олександрівська політпросвіта і організація концертно-театральних заходів, Оріховський відділ народної освіти і колектив російської трупи, Мелітопольська повнаросвіта і повітова консерваторія, Бердянська політпросвіта і сектор мистецтв).

Функціонування рівнів “*сприйняття*”, “*управління*” системи музичної культури ілюструють упродовж досліджуваного часу актуалізація контекстуальних зв’язків “*повітовий центр – селище*” і концентрація заходів культурного життя краю у повітових центрах.

Фіксує зміни, що характеризують стан регіональної музичної культури у розглянутий період 1920 – 1922 рр., відзначаємо посилення ролі структурних важелів в організації системи музичної культури, яскравіше виражену системність за рахунок чіткого визначення меж функціонування системи, її централізованість і управління зсередини. Але водночас геосоціокультурні показники ще не злиті. *Цілісність* керується зсередини, але кількома врівноваженими центрами. Це свідчить про початковий етап формування цілісності. Вона вже існує, але не усталилася.

Така специфіка цілісності визначається характером взаємовідношень географічного та соціокультурного чинників регіональної музичної культури. Його можна визначити як *комплексний*, але з *різними рівнями розвитку компонентів*. Активізація геодинаміки супроводжується активізацією географії

культури за рахунок внутрішніх показників геодинаміки (частота, концентрація, централізація). Одночасно, відштовхнувшись від кінця попереднього періоду, можна спостерігати порушення лінійної онтології розвитку соціокультурної динаміки.

Упродовж другого підперіоду (1922 – 1939) на територіях регіону відбувалися різноманітні процеси. Запорізьку губернію було скасовано і включено до складу Катеринославської (1922). Державне реформування територій 1923 р. (повіти трансформувалися в округи, а волості – у райони) супроводжувалося одночасно скороченням й укрупненням адміністративно-територіальних одиниць і злиттям, міграцією територій. Три округи (Запорізький – 12 районів, Мелітопольський – 15, Бердянський – 9), які утворилися з шести повітів попереднього підперіоду, адміністративно підпорядковувалися Катеринославській губернській владі, яку у 1925 р. було ліквідовано разом з Бердянським округом. Подальші територіальні процеси теж були інтенсивними (1925 – 1930). Мігрували і змінювалися назви районів, деякі з них ліквідувалися, а з частини інших створювалися нові. Черговий етап адміністративно-територіального реформування (ліквідація районів, їх перегруповання) розпочався у 1930 р. Було відкинута ідея округів (райони підпорядковувалися центру), м. Запоріжжя виокремилася у значну адміністративну одиницю. З 1932 р. виникає Дніпропетровська область, під територіальною владою якої залишилися райони, що входили до Запорізького та Мелітопольського округів. У свою чергу новоутворена Дніпропетровщина переживає інтенсивні процеси районування (створення нових районів, розформування деяких старих, злиття територій кількох районів в одну одиницю, перейменування, зростання територій).

Отже, території краю утворюють географічну диференціацію з тенденцією до зовнішньої обмеженості територій з винесенням адміністративного центру (Катеринослав – Дніпропетровськ) за їх межі і наявністю культурного центру (Запоріжжя) усередині.

У музичній культурі досліджуваного підперіоду продовжується поступове формування осередку професіоналізму усередині регіону, незважаючи на адміністративну підпорядкованість Катеринославській губернії (Дніпропетровській області) та інтенсивні адміністративно-територіальні процеси в регіоні. Більшість закладів культури і мистецтва, ініціатив з їх розвитку державно стабілізуються, з'являються нові установи, налагоджується функціонування всіх структурних рівнів системи музичної культури. Висвітлюються зв'язки з регіоном Г.Майбороди і П.Майбороди, діяльність музичної школи № 1 Мелітополя, музпрофшколи (1926), переорганізованої у 1930 р. в музичний технікум, державного українського музично-драматичного театру ім. М.Щорса; наводяться прізвища викладачів-музикантів, репертуар театру.

Фіксуючи зміни, що характеризують стан регіональної музичної культури у розглянутий період 1922 – 1939 рр., відзначаємо яскраво виражену системність у функціонуванні музичної культури за рахунок її структурного ускладнення. Змінюється характер централізованості: зберігається управління системою

зсередини, ускладнене введенням другого центру поза межами цілісності і зміною внутрішнього стану цілісності (другорядні центри групуються навколо першого).

Але рівень цілісності в цілому стає нижчим у порівнянні з попереднім етапом, що зумовлено зміною характеру взаємовідношень географічного та соціокультурного чинників регіональної музичної культури. Даний тип можна визначити як **комбінований**, що *включає взаємодію незалежних начал*. Надзвичайно інтенсивна геодинаміка краю свідчить про емансипацію географічного чинника. Вона знищує лінійну онтологію геодинаміки попередніх періодів, але супроводжується безперервністю соціокультурного розвитку.

Третій підперіод розподілу територій сучасної Запорізької області (1939–1962) розпочинається з моменту її виникнення (1939) як територіальної одиниці, якій підпорядковуються 30 районів. До часу завершення Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу відбувалися певні територіальні зміни районного значення (ліквідація й перейменування деяких з них, 6 районів віднесено до новоствореної 1944 р. Херсонської області). Повоєнні реформи стосувалися переважно адміністративних змін у селах області. Території краю утворюють географічну цілісність, організовану моноцентрично з адміністративним і культурним центром усередині відносно їх зовнішніх меж.

Соціокультурна динаміка краю розкривається через діяльність П.Майбороди, Л.Усачова, О.Радченка, Запорізького обласного об'єднання музикантів-аматорів (1952), повоєнного відродження ДМШ № 1 м. Мелітополя, Запорізького музичного училища, музично-драматичного театру ім. М.Щорса, Мелітопольського державного музично-драматичного театру ім. Т.Г.Шевченка, Запорізької обласної філармонії (симфонічний оркестр, 1946 та інші колективи, солісти установи), обласного Будинку народної творчості (1939), технікуму підготовки політико-освітніх працівників у системі мистецтва й освіти м. Мелітополя (1944).

Фіксуючи зміни, що характеризують стан регіональної музичної культури у розглянутий період 1939 – 1962 рр., відзначаємо збільшення системності у функціонуванні музичної культури за рахунок рівневого укрупнення структури системи. Встановлюється й стабілізується характер централізованості: зберігається управління системою зсередини при чітко визначених зовнішніх межах.

Рівень цілісності підвищується у порівнянні з попереднім етапом, що залежить від зміни характеру взаємовідношень географічного та соціокультурного чинників регіональної музичної культури. Даний тип можна визначити як **близьку взаємодію з пріоритетністю безперервного зростання соціокультурної динаміки**. Географічний фактор дещо запізнюється, хоч у регіоні завершується остаточно моноцентрична організація територій.

Четвертий підперіод (1962 – сьогодні) розпочинається з адміністрування області великими сільськогосподарськими районами (10; до їх складу входили міста, селища міського типу і сільради районів). З 1965 р. їх кількість збільшується до 17 з повним переліком міст обласного (Запоріжжя з селищем Верхня Хортиця, Бердянськ, Мелітополь, Токмак, з 1985 р. – Енергодар)

і районного (Василівка, Пологи, Вільнянськ, Приморськ, Оріхів, Дніпрорудне, Гуляйполе, Кам'янка-Дніпровська, Молочанськ) підпорядкування. На сьогоднішній день до складу області входять ті самі 5 міст обласного, 9 – районного підпорядкування, 20 районів, 23 селища міського типу, 930 сіл.

Території краю складають географічну цілісність, організовану моноцентрично, з наявністю адміністративно-культурного центру у середині їх зовнішніх меж. Музична культура досліджуваного підперіоду остаточно склалася в регіоні як система, що набула професіоналізації на всіх її структурних рівнях. Описується творча діяльність членів Донецького (нині – Дніпропетровського) відділення НСКУ – заслужених діячів мистецтв України Н.Боевої, М.Попова, молодих композиторів Г.Березняк, О.Хазової; Обласного об'єднання самодіяльних композиторів (творчість самодіяльних композиторів, видання їх творів, жанрова орієнтація), обласного відділення Музичного товариства УРСР, ДМШ № 1 м.Мелітополя, Запорізького державного музичного училища ім. П.Майбороди, обласної філармонії (симфонічний оркестр, гастролери, солісти), Запорізького обласного музично-драматичного театру ім. М.Щорса (нині – Запорізького обласного українського музично-драматичного театру) (репертуар, диригенти, оркестранти), самодіяльних виконавців краю, обласного Будинку народної творчості, Мелітопольського культосвітнього училища, музично-педагогічного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету.

Фіксує зміни, що характеризують стан регіональної музичної культури у розглянутий час від 1962 р. до сьогодні, відзначаємо подальше зростання системності у функціонуванні музичної культури за рахунок остаточного структурного укрупнення системи. Встановлюється й стабілізується характер міжрівневої і міжелементної взаємодії, зростає значення централізації: зберігається управління системою зсередини при чітко визначених зовнішніх межах і зафіксованій внутрішній організації системи.

Рівень цілісності підвищується у порівнянні з попереднім етапом і залежить від оновленого характеру взаємовідношень географічного та соціокультурного чинників регіональної музичної культури. Даний тип можна визначити як **сумісну взаємодію із врівноваженням ролі обох компонентів**.

Упродовж трьох останніх досліджуваних підперіодів спостерігається поступове внутрішнє ускладнення системи музичної культури краю, інтенсифікується її функціонування як інтегрованої цілісності, організованої зсередини, відбувається професіоналізація музичної культури регіону, яка простежується на всіх структурних рівнях системи. Цілісність системи музичної культури Запорізької області відстоялася як усталена взаємодія шести структурних рівнів схеми з їх пропорційним навантаженням.

РОЗДІЛ 3. Поліетнічність як джерело регіоналізації музичної культури Північного Приазов'я XIX – XX століть. У цьому розділі розглядається питання етнічної різнобарвності краю упродовж XIX – XX ст., формування і прояв етнідиференційних та етноінтеграційних тенденцій у галузі розвитку музичної

культури й освіти народів Північного Приазов'я, виводяться панівні типи етнокультурних діалогів.

Відомо, що "південна Україна є регіоном із складним етнічним складом населення (при постійному кількісному переважанні українців). Вивчення культури населення такого регіону дає можливість виявити закономірності виникнення етнічних традицій, з одного боку, і процесів культурної взаємодії між кількома етнічними групами, - з іншого" (Наулко В.).

Поліетнічність населення – принципова характеристика Запорізької області як регіону і частини півдня України – зумовлює поліетнічність музичної культури і художніх традицій, що склалися упродовж останніх двох століть на досліджуваних територіях. Запорізькі землі стали зоною формування автохтонної традиційної музичної творчості ще задовго до XIX ст. (глибокі традиції народної творчості сягають своїм корінням епохи Запорізької Січі). Але інтенсивна колонізація краю, що розпочалася у XVIII ст., переселення людей з різних, у тому числі неслов'янських, держав значно ускладнили загальну етносферу регіону, викликали до життя різноманітні типи слов'янських та неслов'янських культурних діалогів, специфічно позначилися на становленні музичного професіоналізму краю. На думку О.Макаренка, "коренева (українська) та емігрантські фольклорно-музичні традиції — два основні джерела формування народної музичної культури південноукраїнського краю. Така соціальна реальність стимулює як до збереження, так і до збагачення етномузичних надбань за рахунок їх оновлення переселенцями більш пізніх часів".

XIX – XX ст. є тим періодом у динаміці адміністративно-територіального розподілу краю, коли його етнічна специфіка майже повністю визначилася, що відповідно забезпечило сформованість основних типів міжкультурних музичних контактів і надбання певного рівня міжкультурного спілкування. Крім цього, на нашу думку, саме ця визначеність утворює, мінаючи офіційні адміністративно-територіальні кордони, цілісність музичної культури краю у XIX ст.

Українці є основним етносом, що населяв територію сучасної Запорізької області ще з періоду Запорізької Січі. З моменту ліквідації козацької держави розселення і міграція українців на території півдня, південного сходу сучасної України стали більш інтенсивними і різноманітними. У XIX ст. характер заселення територій сучасної Запорізької області представниками українського етносу (відповідно – носіями кореневої культури) був подібний до характеру заселення регіону усіма східнослов'янськими етносами (в області представлено всі народи — український, російський, білоруський). Упродовж XIX ст. цей процес майже завершився, результатом чого стали стабільні адміністративні утворення, які дифузно розчинилися в поселеннях інших слов'янських етносів, загалом уникнувши локальності.

Міграція українців у XIX ст. на південний схід України мала дві сильні хвилі – це початок XIX століття і його друга половина, 60-ті рр. Землі Запоріжжя стали рідними для вихідців з Київської, Полтавської, Харківської, Чернігівської та інших губерній. На думку Ю.Іванової та Л.Чижикової, південні території заселялися, по-перше, за рахунок самовільних переселенців-українців і росіян, а

по-друге, інтенсивної поміщицької колонізації, що розпочалася з кінця 60-х рр. XVIII ст., по-третє, – стихійного заселення земель державними селянами та кріпаками, збіглими від поміщиків козаками, солдатами, старообрядцями, сектантами та козаками Катеринославського козацького війська, які утворювали військові поселення і, по-четверте, – організованої владою колонізації.

подається географія українських поселень краю XIX – XX ст., аналізується стан українського музичного фольклору Північного Приазов'я (думи, історичні пісні, балади, календарно-обрядові, чумацькі пісні, революційний, робітничий фольклор, частівки), ранні форми художньої самодіяльності (пісня-романс, народна музика в театральних гуртках).

Історична ретроспектива етнічних процесів на територіях сучасної Запорізької області свідчить про велику роль у заселенні регіону переселенців з Російської імперії, яке розпочалося ще з часів ліквідації Запорізької Січі. Воно переважно носить характер поміщицької колонізації, а згодом виникає розподіл незаселених земельних ділянок краю між вільними селянами і селянами-кріпаками поміщиків. Починаючи з 1808 р., переселення до регіону носить постійний характер, хоч умови для переїзду мешканців різних російських губерній часто змінювалися через зміни царської політики переселення і місцевого фактору наявності земель. Воно охоплювало різні соціальні верстви населення, що було важливою засадою для подальшої трансплантації російської традиції музичної культури на землі Таврійської губернії та її утримання в нових регіональних умовах. Це були державні селяни, рекрути, які служили на цих землях, їх дружини, православні священнослужителі, представники послідовників російської православної церкви – сект “духовного християнства” духоборів і молокан. Безумовно, що така соціальна регламентованість носіїв етнічної музичної культури в регіоні викликала й досить однозначні, обмежені форми її самоідентифікації.

Друга хвиля масового переселення росіян на землі сучасної Запорізької області припадає на 60-ті рр. XIX ст. (на території, покинуті ногайцями, приїздили селяни з центральних губерній Росії – Орловської, Курської, Воронежської). Але загальний характер розселення, динамічність міграції росіян переважно носили характер дифузного поєднання з іншими етносами (навіть не всі з переселенців були росіянами: наприклад, ті, що оселилися у другій половині XIX ст. в селах Якимівка, Спаське, Охримівка, вважалися мордвинцями), що специфічно відбивалося на способах збереження російської культурної традиції. Місць локального проживання росіян було порівняно небагато, що було пов'язано з релігійною законсервованістю. Усе це дозволило М.Крилову зробити висновок, що “особливості статистичного обліку етнічної належності як населення, так і переселенців Російської імперії не дозволяють чітко визначити райони розселення росіян та українців”.

подається географія російських поселень краю як зон поширення музичного фольклору, аналізується стан життя й освіти росіян-колоністів, сектантів-духоборів (с.Терпіння), молокан (с.Новоспаське, Астраханка,

Нововасилівка); гастрольна діяльність трупи російсько-малоросійських артистів під керуванням С.Глазуненка.

Дещо менше представлені на територіях краю переселенці-білоруси. Поява мішаних українсько-білоруських поселень відбувалася так само типово, як і українсько-російських. Так, с. Гусарка (нині Куйбишевського району, у XIX ст. – Бердянського повіту) було створене на початку XIX ст. переселенцями із Гжатського повіту Смоленської губернії.

Принципова спорідненість у способах життя етносів у досліджуваний період пояснює здатність до інтеграції – на рівні музичного сприйняття – в галузі *духовної музики*, де представники етносів були переважно слухачами і в меншій кількості – виконавцями (учасниками) хорів.

Історично **ногайці** стали першим етносом, який в кінці XVIII ст. (1790, наказ Г.Потьомкіна) дістали офіційний урядовий дозвіл на заселення територій сучасної Запорізької області. До історичної пам'яті регіону про ногайську культуру відносять назви тюркського походження аулів Молочанської волості (1820) — Єдінохта-1, Єдінохта-2, Єсібей і Бауірдак, Буркут-1, Буркут-2, що у 70-х р. XIX ст., після заселення цих земель росіянами, отримали сучасні адміністративні назви селищ Костянтинівка, Вознесенка, Тихонівка, Оленівка, Промінь Мелітопольського району.

Першими західноєвропейськими переселенцями на території сучасної Запорізької області стали **меноніти** – етноконфесійна група одного з напрямів євангелізму XVI ст., що дістала назву від імені свого засновника Менно Сіменса. На правобережній частині регіону в 1789 р. оселилося 228 сімей менонітів із Пруссії; 118 сімей переїхали упродовж 1793 – 1795 рр., 46 сімей створили в 1796 р. на лівому березі Дніпра колонію Шенвізе; на початку XIX ст. 145 сімей оселилися на сході від р. Молочної. Таким чином, пропорційно на всіх територіях сучасної області на початок XIX ст. утворилися Хортицький менонітський округ (1790, 18 колоній, 16 з них – на території Катеринославського повіту Катеринославської губернії, 1 – колонія Шенвізе Олександрівського повіту, 1 – Кронсгартен Новомосковського повіту Катеринославської губернії), Молочанський менонітський округ (1804 – 1842) Бердянського повіту (57 колоній); вихідці з Хортиці утворили Маріупольський менонітський округ Таврійської губернії. У Катеринославській губернії в 1816 р. хортицькими менонітами засновується одна колонія – Шенеберг (Смоляна). Молочанські меноніти у 1819 р. організують три нових поселення (Маргенау, Ліхтфельд, Нейкірх). Молочанський менонітський округ обіймав територію 120 тис. десятин землі і розташовувався на схід від р. Молочної (сучасна територія Токмацького району області). До 1811 р. вони заснували 18 поселень: 9 (Гальштадт, Мунтау, Шенау, Фішау, Лінденау, Ліхтенау, Блюмштейн, Мінстерберг, Альтонау) засновані у 1804 р.; 7 (Шензе, Петерсгаген, Тігенгаген, Орлов, Тіге, Блюменорт, Розенорт) – у 1805 р.; 1 (Фірстенау) – у 1806 р.; 1 (Ріккенау) – у 1811 р. З 1812 до 1819 рр. молочанськими менонітами створено три нових поселення (Маргенау, Ліхтфельд, Нейкірх). Меноніти вільно прибували по 200 сімей на рік до Молочанського менонітського округу до 1835 р.

У 20-ті рр. XIX ст. відбувається укрупнення Молочанського менонітського округу (8 колоній у 1820 р.: Олександрталь, Шардау, Порденау, Маріенталь, Руднервейде, Гросвейде, Францталь, Паства; 3 – у 1821 р.: Фюрстенвердер, Олександрволь, Гнаденгейм, 1 – у 1822 р.: Тігервейде, 2 – у 1823 р.: Лібенау, Елізабетталь; 3 – у 1824 р.: Вернерсдорф, Фріденсдорф, Прангенсдорф; 1 – у 1828 р.: Шпаррау).

У 1835 р. хортицькі меноніти на території Маріупольського повіту утворюють Маріупольський менонітський округ, 5 поселень, 9492 дес. землі (Бергталь, 1836; Шенфільд, 1837; Шенталь, 1838; Гейбоден, 1841; Фрідріхсталь, 1852).

На території Молочанського менонітського округу виникають 4 колонії (Контеніусфельд, 1831; Гнаденфельд, 1835; Вальдгейм, 1836; Ландскроне, 1839). У 40-60-ті рр. на території округу виникають 11 поселень (Гіршау, 1848; Ніколайдорф, 1851; Паульсгейм, 1852; Клейфельд, Олександркроне, Маріаволь, Фріденсруе, Штейнфельд, 1857; Гамбург, Кліпенфельд, Гнаденталь, 1862).

Менонітські поселення виникають також як наслідок внутрішньої колонізації серед німецьких. Пришибськими німцями у другій половині XIX ст. утворено волості Олександрівського повіту Катеринославської губернії, серед яких: Краснопольська волость – Блюменфельд, Іоганнесгейм, Краснополь, Михайлівське, Мюнстергоф, Сереброполь, Тенгенгоф, Шенбрун, Шенгорст, Еппенфельд, Розенгоф – усі менонітські поселення; у Михайлівській волості серед німецьких – Гохфельд, Єленівка, Нейгохфельд – менонітські; у Наталіївській волості серед німецьких – Нейфельд, Андрополь, Марковка, Осокорівка, Дмитрівка, Олександрія, Яковлевка – менонітські, у Покровській волості – Вербовая.

Подається історія російських менонітів (дискусія на сторінках південної преси за 1916 р. щодо голландського походження етносу); історія церковної музики етноконфесії (фонд піснеспівів, виконавська манера, поширені збірники піснеспівів, використання Цифферн-нотації Г.Франца як версії Галіна, Чевея, Паріса і Наторпа нотації Ж-Ж.Руссо, прийнятої російськими менонітами), шкільної освіти, музичної діяльності хорів краю, організації хорових фестивалів, видавничої справи в регіоні; музичного фольклору,

Музична культура XIX – початку XX ст. **німців** Північного Приазов'я є також яскравим явищем в історії регіону, що поряд з музичною культурою менонітів, обминаючи географічні кордони XIX ст., багато в чому визначила цілісність культурного шару життя суспільства. Такі умови для поширення культури етносу створилися завдяки інтенсивній (у кількох хвилях) німецькій колонізації краю в першій половині XIX ст. і внутрішній колонізації у другій половині XIX ст.

Заселення територій краю німецькою етнічною групою розпочалося з 1804-1805 рр. Німецькі колонії утворювалися на державних землях в басейні р. Молочної поблизу м. Мелітополя і за картою вище – на захід від р. Молочної. Першим таким осередком німецького поселення був Пришибський (Молочанський) німецький округ Мелітопольського повіту, що заселявся

лютеранами і католиками. У 1811 р. він склався з 15 колоній: 6 – Пришиб, Гофенталь, Альт-Нассау, Вейнау, Вассерау, Альт-Монталь заснували 250 сімей із Прусії, Польщі, Нассау, Вюртемберга, Бадена та Баварії в 1805 р.; 9 – Дурлах, Рейхенсвельд, Грюнталь, Гейдельберг, Костгейм, Лейтерсгаузен, Гохштадт, Фрідріхсфельд, Вальфсдорф заснували 600 сімей у 1809 – 1810 рр.

Після 1811 р. кількість німецьких колоній на Півдні України зменшується. З 1812 до 1819 рр. німцями Пришибського округу засновані 7 поселень – 5 (Карлсруе, Розенталь, Кронсфельд, Блюменталь, Тіфенбрун) за рахунок зовнішньої, а 2 (Ней-Нассау з Альт-Нассау і Ней-Монталь з Альт-Монталь) – внутрішньої колонізації округу.

У 20-ті рр. XIX ст. виникають дочірні поселення – 4 колонії Хортицького округу (1824 – Розенгарт, Блюменгарт, Нейгорст, Кронсталь). Зовнішнім способом (переселенці з Прусії, 500 сімей) створені 17 нових поселень нового Маріупольського німецького округу (1823 – 1825). В Таврійській губернії в районі р.Берди у 1821 – 1822 рр. виникає Нейгофнунгський округ (4 колонії – Нейгофнунг, Розенфельд, Нейгофнунгсталь, Нейштутгарт; територія сучасного Бердянського району Запорізької області).

Наприкінці 30-х рр. пришибські колоністи утворюють дочірні колонії Ейгенфельдського округу (територія сучасного Мелітопольського та Якимівського районів), мішаного за складом – 5 німецьких (Ейгенфельд, 1848, Марієнфельд, 1858, Кайзерталь, 1838, Олександрфельд, 1862, Дармштадт, 1838) і 2 менонітських (Гуттерталь, 1843, Іоганнесруе, 1852), 1 чеське (Чехоград).

У 40 – 60 рр. XIX ст. дочірнім способом на територіях Пришибського округу з'являються Гохгейм, 1847 р., Марієнгейм, 1864 р., Олександргейм, 1860 р., Ніколайфельд, 1864 р., Андребург, 1864 р. Німецькі колонії Ямбург, Рибальська, Юзефсталь мали окреме підпорядкування.

Таким чином, німецькі поселення в XIX – на початку XX ст. на майбутніх територіях Запорізької області були розташовані пропорційно.

Розглядаються церковна музика німців краю, шкільна освіта, конференції і курси для викладачів німецьких колоній; жанрова модель музики російських німців (С.Шип).

Історія Мелітопольської єврейської громади відображає процес заселення краю цим етносом. Відомо, що Таврійська губернія ще з кінця XVIII ст. (1791) належала до території єврейської осідлості. Перші єврейські поселенці з'являються в краї в середині XIX ст., отримуючи пільги, які мали переселенці інших етносів. За О.Шмістом, “євреї Таврійської губернії представлені в ті часи трьома групами: кримчаками (можливі нащадки останньої єврейської держави, хазарського каганата в Криму), караїмами (євреї, що не визнають Талмуда, часто відкидають своє єврейство) ...та рабанітами (шанують поряд зі Святим Письмом коментарі рабонім). Останні, в свою чергу, переважно склалися з ашкеназі (європейських) і значно меншою мірою сфараді (східних). Мовою спілкування у кримчаків і караїмів була татарська, в ашкеназі – ідіш, у сфараді – ладіно”. Масове переселення євреїв на землі Приазовського краю реєструвалося в середині XIX ст.: у 1845 – 1855 рр. було засновано 17 колоній (у сучасних

Гуляйпольському та Куйбишевському районах) вихідцями з Віленської, Вітебської, Гроднинської, Катеринославської, Ковельської, Могильовської та Чернігівської губерній. В Олександрівському повіті Катеринославської губернії нараховувалося 10 колоній: Весела, Красноселівка, Межиріч, Новозлатополь, Трудолюбка, Нечаївка (1846), Приютная (1848), Горькая (1850), Богодарівка і Розкішна (1855). На думку сучасників, внаслідок підпорядкування єврейських колоній тим же органам управління, що й німецькі, вони “будувалися перевіреним способом, а саме “на зразок німецьких”, за винятком високої синагоги з зеленим або червоним дахом”.

Розглядаються питання єврейської освіти, музичного фольклору, синагогального співу, літературно-музичної самодіяльності, професійної музики в регіоні.

Велику роль у формуванні етносфери Північного Приазов'я відігравали болгарські переселенці. Вони з'явилися на територіях краю у 1861 – 1863 рр. і селилися на землях колишніх ногайських аулів. Дві переселенські хвилі народили концентровані, локальні болгарські поселення на південному сході досліджуваних територій. Перша – потік бессарабських болгар з правами іноземних колоністів, які заснували 34 колонії (17,5 тис. осіб). Друга – кореневі болгари з м. Відіна (Болгарія), які заснували в Мелітопольському та Бердянському повіті дві колонії (800 осіб). Таким чином, на територіях краю з'явилися такі болгарські поселення: в Бердянському повіті – Андріївка, 1861 р.; Іванівка до 1918 р. (тепер Луначарське) – болгари та гагаузи; 1861 р.; в Олександрівському повіті (нині Вільнянський район) – Тернівка, 1806 р., переселенці з-за Дунаю і центральних районів Росії з 1842 р.; у Бердянському повіті (нині Приазовському районі) – Богданівка, 1861 р., на місці татарського аулу, переселенці з Бессарабії, с. Челише-Варуїт; Ботієве, 1862 р., на місці аулу, болгари з хутора Дермень-Дере; Ганнівка, 1860 р., переселенці з Бессарабії; Гірсівка, 1862 р., болгари з бессарабського села Греновки Ізмаїльського округу; Преслав, 1861 р., 403 ревізькі душі македонських болгар з бессарабського села Ташбунарі (нині с. Кам'янка Ізмаїльського району Одеської області), на місці ногайського аулу; В'ячеславка, 1862 р., переселенці з бессарабського с. Єніція; Гюнівка, Зеленівка, 1862 р., болгари-переселенці з бессарабського села Імпутіца; Інзовка, 1861 р., болгари-переселенці з бессарабського села Ташбунарі, на місці татарського аулу; Мануйлівка, 1861 р., болгари з бессарабського с. Імпутіца та інші. С.Преслав було центром правління болгар у Приазов'ї (згідно з переписом населення 1886 р. у Преславі проживали 1701 особа, було 267 дворів, наймити – з Полтавської, Харківської, Курської та Орловської губерній). Розглядається народна музична творчість, система освіти, духовна музика приазовських болгар.

На територіях краю з 1869 р. з'явилася чеська колонія – Чехоград, заснована богемськими переселенцями. До сьогодення населення селища (нині Новгородківка Мелітопольського району) зберігає народні звичаї і обряди. Подається огляд розвитку музичного фольклору, самодіяльності приазовських чехів. Далі описуються деякі приклади міжетнічного спілкування в краї.

Таким чином, упродовж 1806 – 1920 рр. на територіях Північного Приазов'я яскраво визначилися зміст і форми міжетнічних контактів, в яких

комбінувалися етнодиференційні та етноінтегративні риси, залежні від способу переселення, характеру розселення, етнопсихології і сусідства етносів. Принципову здатність до інтеграції виявили регіональні діалоги наступних різновидів: фольклорний (українсько-російсько-білоруський, українсько-болгарський, українсько-чеський, голландсько-німецький, українсько-єврейський), мовний (меноніти – німці), демографічний (українсько-російсько-білоруський, болгарсько-український), релігійний (католицький: німці – чехи; православний: українці – росіяни – білоруси – болгары; болгары – гагаузи – албанці), в галузі музичної самодіяльності (українці – росіяни), в галузі професійної музичної культури (українці – росіяни, меноніти – німці), в сфері освіти (німці – росіяни, росіяни – українці – болгары).

За таким же принципом розташований матеріал, що ілюструє стан поліетнічної музичної культури краю у ХХ ст. Він зберігається, але змінюється кількість елементів етносфери регіону, форми стосунків між народами краю, зміст нагромадження етнодиференційних та етноінтегративних рис.

Зберігається сформована раніше здатність до інтеграції в регіональних діалогах – фольклорному (українсько-російсько-білоруський з помітною мовною русифікацією регіону, що розпочалася в 20-х р. ХХ ст.; українсько-болгарський, українсько-єврейський), мовному (українсько-російсько-білоруський; меноніти – німці до 1941 р.), демографічному (українсько-російсько-білоруський, болгарсько-український), релігійному (православний: українці – росіяни – білоруси – болгары; болгары – гагаузи – албанці; католицький: чехи – німці – поляки – італійці); в галузі музичної самодіяльності (українці – росіяни, євреї – українці, болгары – українці, чехи – українці), у сфері освіти (меноніти – німці – 20-30-ті рр., чехи – росіяни, росіяни – українці – білоруси – євреї). Типи міжетнічного спілкування різноманітні: східнослов'янський, східно- і західнослов'янський, східно- і південнослов'янський, слов'янсько-неслов'янський (в першій половині періоду), неслов'янський.

Так само яскраво за цей час, особливо з огляду на періоди етнічної дискримінації (30-ті, повоєнні рр.), проявилися риси етнодиференціації в регіоні. В українській музичній культурі краю взаємодіяли фольклор, клубна самодіяльність; духовний спів в автокефальній церкві (“сприйняття”, “виконавство”) (1920 – 1922). Вони дещо згасають, а елемент духовного співу українці і зовсім був відсутній. Далі (1922 – 1939, 1939 – 1962), на новій хвилі національного відродження краю піднімаються фольклор, переважно вторинний, в гуртках художньої самодіяльності, в діяльності “Просвіти”, духовний спів у православних церквах КП (1962 – сьогодні). Регіон упродовж ХХ ст. майже зовсім втрачає німецькомовний компонент. Музична культура менонітів, визначена духовною музикою, переживає занепад (1920 – 1922, 1922 – 1939), зникнення (1939 – 1962) і часткове відродження в статистично зниженому вигляді (1962 – сьогодні). Німецька музична культура, представлена в регіоні церковною музикою і фольклором, також дещо занепадає (1920 – 1922), зникає (1939 – 1962), відроджується у переважно вторинному фольклорі самодіяльності, фольклорі окремих жителів, новій сучасній німецькій церкві (1962 – сьогодні).

Майже всі шари своєї музичної культури в сучасності відновлює єврейське населення краю: єврейський самодіяльний театр, професійна музика, фольклор, синагогальний спів поступово послаблюються, приховуються (1920 – 1922, 1922 – 1939, 1939 – 1962), відроджуються у вигляді самодіяльності, професійної музики, фольклору і духовної музики (1962 – сьогодні). Подібним до східнослов'янської щодо стабільності проживання і музичної культури в регіоні є південнослов'янський, болгарський, компонент етносфери. Він представлений національним музичним фольклором, самодіяльністю (1920 – 1922), до яких приєднується театральна справа (1922 – 1939), майже всі шари музичного життя етносу зберігаються надалі (1939 – 1962) і утверджуються в сучасності (1962 – сьогодні). Болгарська музична культура – вагома складова мистецького життя краю. Так само, як і болгари, впродовж століття підтримують і зберігають своє музичне життя чехи Північного Приазов'я. Їхня музична культура представлена національним фольклором, діаспорально законсервованим, католицьким співом, розвиненою самодіяльністю (театр, оркестрове виконавство) (1920 – 1922), які напрочуд стійко зберігаються надалі (1922 – 1939, 1939 – 1962), відроджуючись на новій хвилі (1962 – сьогодні).

Таким чином, розглянутий матеріал дозволяє стверджувати, що геосоціокультурна динаміка краю зафіксувала його унікальні етнічні особливості, а поліетнічність стала джерелом процесу регіоналізації музичної культури Північного Приазов'я XIX – XX ст.

РОЗДІЛ 4. Професіоналізм музичної культури Північного Приазов'я XIX – XX століть як визначальний фактор її регіоналізації. У даному розділі розглядається питання професіоналізації музичної культури регіону. Вивчається і періодизується фольклористичний процес, створюються соціоестетичні портрети видатних діячів музичної культури краю.

4.1. Народне музичне мистецтво Північного Приазов'я та його наукова професіоналізація у контексті українського культурного універсуму. Народне музичне мистецтво сучасної Запорізької області та її колишніх територій є складовою частиною музичної культури південного сходу та півдня України і музичної культури України в цілому. За висловом О.Макаренка, “фольклорно-музичний простір Півдня України – складне різноетнічне й поліетнічне культурно-художнє явище. У процесі його становлення та розвитку в останні два століття першорядне значення належить особливостям формування етносфери цього історико-етнографічного регіону, характеру та змісту міжетнічних взаємин, демографічним, політичним, господарчо-економічним, культурологічним та іншим чинникам”. Музичний фольклор Запорізької області стає рівноправною складовою названої етносфери; своїми внутрішніми і зовнішніми показниками, часовими процесами він зберігає і репрезентує останню.

Видатним дослідником музичного фольклору кінця XIX – початку XX ст. сучасної території Запорізької області є **Д.І.Яворницький** (1855 – 1940) – український історик, археолог, етнограф, фольклорист, письменник, краєзнавець, академік АН УРСР, громадський діяч, що “лишив глибокий слід в усіх галузях українського народознавства” (М.Олійник-Шубравська). Розглядаючи історичний

внесок Д.І.Яворницького у процес наукової професіоналізації музичного фольклору територій сучасної Запорізької області, варто відзначити його теоретичний і практичний результат, розвинений у майбутньому українськими етнографами і фольклористами. Свій науковий інтерес до історії Запорізької Січі вчений зосередив переважно на регіональній роботі. Вивчаючи Катеринославщину, він привернув увагу істориків, етнографів, фольклористів до земель Запоріжжя як козацького краю, підніс його культурне значення в еволюції південно-східного регіону і загальноукраїнського культурного процесу. Фольклористичні дослідження вченого сприяли вивченню українського музичного фольклору в регіоні, стали зразком високопрофесійної різножанрової роботи фольклориста.

Особиста біографія **Я.П.Новицького** (1847 – 1925) – етнографа, історика, фольклориста, педагога, члена-кореспондента Української Академії наук (1924) – безпосередньо пов'язана з регіоном, оскільки він народився в с. Аули Катеринославського повіту, служив в Олександрівському земському суді, вчителював у сільських школах Олександрівського і Маріупольського повітів (1869 – 1877). Усе життя він “займався дослідженням історії міста Олександрівська і запорозького козацтва, вперше використав документи Запорізького січового архіву, архівів Покровського собору, міської управи і повітового казначейства. Вивчав етнографію і топоніміку краю, збирав і записував зразки усної народної творчості, вів археологічні розкопки. Створив понад 20 друкованих праць”(О.Бровко):

Засновником болгарської етнографії в українському середовищі був приват-доцент Петроградського університету **М.С.Державін** (1877 – 1953). Його праця “Болгарскія колоніи въ Россіи (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). Материали по славянској етнографіи” (Софія. Държавна печатница, 1914 – 259 с., перевидання – репринт), виникла на розвиненому науковому ґрунті класичного слов'янознавства в Болгарії (наукова традиція відтворюється у книжці дуже ретельно, у вигляді безлічі болгарських джерел, поданих у кінці розділів), але стала однією з перших етнографічних спроб на півдні Росії. У додатках до неї наводиться фотографія вчителя **А.В.Варбанського** та його дружини **Ст.Ів.Варбанської** – виконавиці народних пісень, що мала прекрасну пам'ять (с. Преслав Бердянського повіту Таврійської губернії, 153, б/н, табл. LXXXVII). Відомо, що А.В.Варбанський був збирачем місцевих болгарських пісень і у 1910 р. видав власний збірник “Пісні бердянських болгар”, що містив 356 пісень та 17 уривків. Поряд з етнографічною працею М.С.Державіна цю публікацію також вважаємо цінним практичним внеском у розвиток регіональної фольклористики.

Отже, упродовж першого досліджуваного історичного періоду музична фольклористика територій сучасної Запорізької області переживала процес становлення, отримуючи імпульси для свого розвитку переважно з культурних та наукових центрів, яким адміністративно підпорядковувалися землі регіону. Але територіальна сконцентрованість зібраного дослідниками матеріалу, висвітленого у відомих етнографічних та фольклористичних виданнях, свідчить про наявність іманентних рис, притаманних фольклорному процесу на територіях сучасної

Запорізької області в XIX – на початку XX ст., про характерні особливості регіону (запорізька історія козацтва, поліетнічність краю з розвиненим болгарським фольклором). Все це дає підстави для зіставлення культурологічних процесів у досліджуваному регіоні з процесами південними і загальноукраїнськими, а збудовки в етнографії і музичній фольклористиці Запорізького краю XIX ст. вважати основою для злиття із загальноукраїнським науковим і культурним процесом.

Ім'я видатного представника української музичної культури **К.В.Квітки** (23.01.1880 – 19.09.1953) практично пов'язалося із Запорізькою областю у січні 1930 р., коли він “побував у болгарських колоніях біля Азовського моря, де вивчав побут і народну музику болгар” (О.Юзефчик, про це також у багатьох дослідженнях про К.Квітку). Віднайдене К.Квіткою в Запорізькій області органічно вписується в його загальнотеоретичний і практичний внесок до української музичної фольклористики. Робота з болгарським фольклором у Запорізькій області стала допоміжною частиною того практичного матеріалу, який привів ученого до теорії українсько-болгарських зв'язків. Огляд же фольклористичної діяльності К.Квітки на цій території дозволяє говорити про її зв'язок із загальною фольклористичною роботою вченого і його науковими поглядами в цілому.

Із збиранням пісень на території сучасної Запорізької області в цей період пов'язана наукова і творча діяльність **М.П.Гайдая** [9(21).12.1878 – 9.09.1965] – також співробітника Кабінету музичної етнографії ВУАН. Життя цього фольклориста і диригента з самого початку було пов'язане з півднем України: у 1912 р. він закінчив регентські курси при музичному училищі в Херсоні. В жанрову і стильову панораму його збирацької діяльності (українські думи, фольклор етносів УРСР, голосіння, зільницький обряд, робітничий фольклор, пісні на вірші Т.Г.Шевченка) вписується його неодноразове звернення до цього регіону. Зв'язки М.П.Гайдая з територією Запорізької області, Приазов'я досить тісні. В межах його загального наукового доробку вони дали вченому можливість досліджувати етнічні проблеми розвитку музичного фольклору (болгарський, український, грецький) і соціальні (робітничий фольклор), що сприяло поглибленню еволюційного процесу в українській музичній фольклористиці 20 – 30-х рр. XX ст.

О.Середюк також був збирачем українського фольклору на Запоріжжі, про що свідчать рукописні фонди ІМФЕ ім. М.Рильського НАН України. У 1929 – 1930 рр. він записував у Києві родинно-побутові, лірично-побутові пісні; весільні, жартівливі, пісні про кохання та інші. Від Пелагеї Максимівни Касьяненкової, 65 р. з с. Покровського Олександрівського повіту Катеринославської губернії ним записано 42 пісні.

Таким чином, усі розглянуті факти звернення фольклористів упродовж 1920 – 1939 рр. до регіону Запорізької області свідчать про органічне включення отриманих науковцями результатів до південного і загальноукраїнського фольклористичного контексту. Особливістю регіону є його поліетнічність, що дуже зацікавило майже всіх дослідників, які відобразили це в статистиці

різнонаціональних записів і розшифрувань. Результати ж їх збирацької роботи додатково сприяли розвитку багатьох теоретичних ідей фольклористів того часу.

Починаючи з повоєнних років, до Запорізької області у складі етнографічних, фольклористичних експедицій приїздили науковці різних спеціальностей: **Ф.Д.Ткаченко, В.Г.Хоменко, М.П.Міжвой, Х.А.Кан-Шаргородська, Д.Стеллецький, В.Федоров, Л.С.Федорова, Г.Ю.Стельмах, В.І.Наулок, В.Г.Спінатьов, В.П.Лопата, О.І.Неборак, Г.М.Луценко, Я.П.Прилипко, Л.Ф.Артюх, О.В.Боряк, О.Ю.Бріцина, Г.В.Довженюк, К.М.Луганська, Т.М.Шевчук, Д.Г.Боня, В.А.Юзвенко, М.М.Гайдай, Ю.З.Круть, Н.С.Шумада, В.А.Лірниченко, Л.К.Вахніна, В.К.Борисенко, Г.Б.Бондаренко, В.Я.Самохвалов та інші.** Безцінне наукове значення має збірка **М.Кауфмана** “Народні пісні болгар Української і Молдавської РСР” (Софія, 1982), де в двох томах зібрано близько 2,5 тисяч пісень й інструментальних зразків.

У повоєнний і сучасний періоди дослідженням музичного фольклору Запорізької області займалися вчені і відповідні установи регіону.

Н.Г.Полякова, провідний науковий співробітник Обласного центру народної творчості, багато років є координатором фольклористичних ініціатив в регіоні. Під її керівництвом за останні десятиліття були здійснені експедиції в різні куточки краю. Експедиція 1986 р. в с. Обіточне Чернігівського району збрала українські, російські, німецькі, австрійські пісні (усього 80), у 1995 р. експедиція у Веселівський район привезла західно- і східноукраїнські пісні, пісні козацької доби (усього 50), у 1996 р. в Токмацькому районі було зібрано частівки епохи голодомору, козацькі пісні (усього 80), у 1997 р. в Гуляйпольському районі – 80 пісень російських, українських, фольклор часу Н.Махна та багато інших. **Н.Г.Полякова** є автором розшифрувань, редактором збірників “Козацький фольклор” (К., 1996), “Українські народні пісні” (Запоріжжя, 2000).

Регіон неодноразово привертав увагу науковців, що сприяло *науковій професіоналізації* фольклору краю. Свідченням цього є збірки пісень і наукових публікацій на матеріалі регіону. Їх фронтальний огляд дає можливість дійти висновку, аналогічного тому, який зробив **О.Макаренко**: “Розвиток фольклористики та етнографічних досліджень, в тому числі й у південноукраїнському регіоні, розширює поняття “музичний фольклор Півдня України”. Музичний фольклор Запорізької області є складовою частиною музичного фольклору півдня України, отже, поняття “музичний фольклор півдня України” є родовим по відношенню до поняття “*музичний фольклор Запорізької області*”.

4.2. Соціоестетичні портрети діячів музичної культури Запоріжжя.

Аналіз соціоестетичного руху досліджуваного регіону є необхідним доповненням до виявлених історичних особливостей і закономірностей розвитку музичної культури Північного Приазов'я XIX – XX ст., на підставі якого складається більш цілісне уявлення про регіон, соціальні й естетичні рушії його культурогенезу. Музична культура регіону знаходилася у процесі становлення, набувала рис професіональної, що супроводжувалося поступовим

(флуктуаційним) ущільненням структури музичного соціуму одночасно з ускладненням структури системи музичної культури взагалі.

Загальна орієнтація музичної соціології щодо розгалуження музичної культури і музичного соціуму на професійну і непрофесійну галузі зберігається в нашому дослідженні одночасно з визначенням специфіки цих галузей системою ознак соціологічних (вид діяльності, її функції, соціальний носій) і естетичних (зміст, форма, жанри). За схемою музичної культури А.Сохора, таке розділення на професійну (письмова та усна традиції) і непрофесійну (фольклор, неорганізоване аматорство, організоване аматорство, тобто самодіяльність) галузі є розгалуженням музичного простору по горизонталі. За вертикальним структуруванням музичної культури виокремлюються творчі особистості, соціальні групи, які визначають соціологічний і естетичний зміст рівнів творчості, виконавства, поширення, сприйняття музики, музичної критики і музикознавства, управління музичною культурою.

Основною характеристикою професійної галузі музичної культури краю є фактор професіоналізму всіх тих людей, життя і діяльність яких пов'язані з розвитком музичного мистецтва і освіти. На думку А.Сохора, серед трьох важливих показників професіоналізму – музична діяльність як найважливіше джерело існування, як сенс життя, як суспільно-важливий і цінний результат життя – останній, спрямований на соціологічне вимірювання діяльності людини, є найважливішим, навіть вирішальним у питанні культурного прогресу.

Музичну культуру Запорізького краю XIX ст. розглядаємо як історичний період, упродовж якого діяльність музикантів-аматорів створила підґрунтя для майбутньої професіоналізації музичної культури регіону і підготувала останню в окремих галузях. Яскравою сторінкою музичного життя краю стала діяльність музикантів німецькомовних колоній, які активно працювали в регіоні на музичній ниві й налагоджували зв'язки регіону з музичним виконавством країн Західної Європи.

Наукові дослідження канадських і німецьких мистецтвознавців, істориків (В.Берг, П.Леткеманн, Х.Дік, Г.Хьорст та інші) музичного життя менонітів, які проживали на територіях краю у XIX – XX ст., реставрують сторінки музичного життя етноконфесійної групи, оприлюднюють велику кількість цікавих фактів з історії розвитку музичної культури, імен виконавців-диригентів, диригентів-шкільних учителів, найменувань музичних видань місцевої і позарегіональної преси та іншого. Законсервованість колоністського буття етносу на територіях краю упродовж тривалого часу сприяла утвердженню набутої менонітами моделі культурного життя. Його важливою характеристикою було злиття шкільної і церковної музичної практики, їх підпорядкування єдиній ідеї духовного розвитку колоній. Реставровані імена вчителів, диригентів демонструють переважно такий тип їх соціоестетичних портретів, в якому домінують характеристики виконавців, просвітників з мікросередовищем (шкільний, церковний хор) і макросередовищем (місцеві та зарубіжні хорфести, диригентські курси).

Наводиться інформація про **Т.Фота**, **Г.Гезе** – викладачів музики в с. Орлов, **Г.Франца** – просвітника, керівника шкільного хору с.Гнаденфельд, реформатора церковного співу російських менонітів; **А.Кроегера**, **Й.Фроеса**, **А.Андреса**, **Д.Х.Еппа** – керівників Хортицького чоловічого хору “Гармонія”; **Б.Б.Дуека** – диригента хору с.Фріденсфельд; про діяльність композиторів **Г.Янца**, **Б.Б.Дуека**, **Е.Савацького**, **В.Нейфельда**, **І.Ф.Вінса**.

Історія музичної культури краю зберігає імена таких видатних особистостей, як **Й.Й.Дворжак** – вихованець Празької музичної академії, засновник першого духового оркестру в с.Чехоград, який прибув в Росію наприкінці 70-х рр. XIX ст.; як **Ант. Зезуля**, вчитель чеської мови в школі, вихованець Празького педагогічного університету, фольклорист, музикант-виконавець, поет, керівник театру в Чехограді, де ставилися спектаклі з музичним супроводом (репресований у 1930 р.).

Історія музичної культури регіону другої половини XX ст. дає можливість познайомитися з відомими діячами в усіх галузях. У вигляді соціоестетичних портретів діячів подаються відомості про життя і творчість цих митців, розглядаються їх найважливіші соціоестетичні параметри: суспільне становище, музична освіченість, джерела професіоналізму, тип, форми соціального визнання й оцінки творчості, художні й позахудожні соціальні ролі, мікро- і макросередовища творчого життя тощо. Пропонуються портрети професіональних композиторів – заслужених діячів мистецтв України, членів НСКУ, викладачів ЗДМУ ім. П.Майбороди **М.Попова**, **Н.Боевої**; самодіяльного композитора, заслуженого діяча мистецтв України, професора МДПУ **Ю.Бая**, професіональних диригентів – народного артиста України, художнього керівника Запорізького симфонічного оркестру **В.В.Реді**, музичного керівника Запорізького обласного українського музично-драматичного театру **О.Сурженка**, музичного майстра вищої категорії **І.Матвійва**, музикознавця, кандидата мистецтвознавства, доцента **В.Я.Реді**.

Здійснено аналіз стильових особливостей творів М.Попова, вокального циклу на вірші М.Цветаєвої “Батьківщина” Н.Боевої; розглянуто твори Ю.Бая, що підтвердило розвиненість професіоналізму й індивідуальну стилістику на рівні професійної композиторської творчості і формування регіональної інтонаційної сфери на рівні самодіяльної композиторської творчості.

Висновки.

1. У дисертації досліджується музична культура Північного Приазов'я XIX – XX ст. Тривалий час її існування розглядається автором у різних площинах – в історичній (розділи 1,2), етнічній (розділ 3), фольклористичній (розділ 4.1), соціоестетичній (розділ 4.2). Усі зазначені та використані підходи до матеріалу, оперування розвинуеною методологією сучасного теоретичного та історичного музикознавства, суміжних наук дозволили різними шляхами дійти висновку, що музична культура Північного Приазов'я XIX – XX ст. є складною геосоціокультурною інтегрованою цілісністю з індивідуальним шляхом розвитку. В регіоні відбулося формування *сфери музичної культури*.

2. Генеральна ідея роботи – виявлення типів взаємовідношень географічного та соціокультурного чинників регіональної музичної культури, детермінованих особливостями історичного розвитку музичної культури краю, – простежується в кожному з розділів дослідження й ілюструється історичними фактами. Опублікований автором архівний матеріал, інформація, отримана в роботі з географічною, історичною, етнографічною літературою про регіон, з періодикою, в якій висвітлюється музичне життя краю, при особистих зустрічах з митцями Запоріжжя, дозволили відтворити етапи геосоціокультурного руху регіону і концентровано простежити за онтологією явища регіональної музичної культури як процесу регіоналізації музичної культури Північного Приазов'я XIX – XX ст.

3. Початковий етап цього процесу ґрунтується на принципі поліцентричної інтеграції. Упродовж XIX – початку XX ст. географічній диференціації територій Північного Приазов'я відповідає процес становлення регіональної музичної культури. У ньому спостерігається розвиненість фольклору й етнічних культур, часткова професіоналізація, що знайшла відображення у непропорційній розвиненості структурних рівнів системи музичної культури: її домінантною стають рівні “виконавство” і “сприйняття”. Спосіб і форми розвитку музичної культури досліджуваних територій регіонально визначені на рівні поліетнічності краю, а також трансплантовані з губернських центрів і активно тиражуються на всіх територіях Північного Приазов'я, минаючи офіційні адміністративно-територіальні кордони XIX ст. Загальна характеристика даного етапу розвитку регіональної музичної культури наступна: поширення основних форм професійної музичної культури XIX – XX ст. має емерджентні властивості, а саме, розвиток регіональної музичної культури визначається контекстуальними зв'язками між губернськими центрами і повітами. Воно існує як “продовження” культурних процесів у губернських центрах, а території краю за відсутності центру отримують вплив двох культурних центрів, що знаходяться поза їх межами. І геодинаміка, і соціокультурна динаміка етапу сягають до певного рівня в русі до централізації, за яким починається емансипація соціокультурного чинника. Він визначає загальний рівень регіональної музичної культури упродовж періоду, що дозволяє скористатися засадами галузевого індивідуального районування щодо музичної культури Північного Приазов'я.

Цей період розвитку музичної культури регіону визначається концентрацією фольклорної та поліетнічної культурної інформації всередині регіону і вбиранням зовнішньої культурної інформації у сфері професійної музичної культури. Його можна визначити як *кумулятивний* етап духовного руху Запорізького краю, в якому типологічні (ареальні) риси регіональної музичної культури співіснують з класифікаційними (індивідуальними) і дещо домінують над останніми (процес *інтеріоризації*).

4. Наступні періоди, зображені на схемі, ілюструють продовження процесу регіоналізації музичної культури Північного Приазов'я та її автономізацію в культурних ареалах південного сходу, півдня та загальноукраїнського процесу. Упродовж 1920 – 1922 рр. відбувається своєрідна “спроба” створення регіону,

починається процес *автономізації* регіональної музичної культури. Усі соціокультурні процеси формуються в межах зовнішніх кордонів краю і характеризуються загальною інтенсифікацією внутрішньо-регіональної діяльності. Географічна концентрація ілюструє етап “фіксування крапки”. Система отримує єдиний центр (м. Запоріжжя як культурний і адміністративний центр регіону), її структура визначилася і відстоялася. Активізацію культурних процесів схематично зображено як взаємодію з різноспрямованими тяжіннями і зв'язками з декількома повітовими центрами, обмежену зовнішніми кордонами краю – землями, географічно концентрованими. Зміст музичної культури краю визначається домінуванням контекстуальних зв'язків між повітовими центрами і селищами повітів усередині регіону. Система “оживає” зсередини, зовнішні кордони вже визначені, але підкорені динаміці внутрішнього адміністративного упорядкування. Районування проводиться за галузевими індивідуальними ознаками.

Геодинаміка краю продовжує логіку попереднього періоду в русі до централізації, а онтологія соціокультурної динаміки “переривається” історичними подіями часу. Розвиток музичної культури розпочинається спочатку, відбувається втрата рівня розвитку попереднього періоду. Даний період характеризується частковою професіоналізацією регіональної музичної культури, в якому її типологічні риси врівноважуються класифікаційними.

5. Упродовж 1922 – 1939 рр. відбувається динамізація регіональної музичної культури, яку можна відобразити у вигляді двоспрямованого процесу: спостерігається, з одного боку, укрупнення і стабілізація культурного значення м. Запоріжжя із збереженням форм культурного життя за принципом “районний центр – село”, “група районів – села”, а з іншого – активізація впливу на Запорізький регіон м. Дніпропетровська як культурного і адміністративного центру. Обидва чинники – географічний і соціокультурний – перебувають у стані руху, але соціокультурний чинник продовжує логіку попереднього періоду, а географічний – перериває онтологію останнього. Організація системи музичної культури краю є бінарною, більш складною у порівнянні з попереднім періодом, що дозволяє скористатися як галузевим, так і компонентним районуванням музичної культури Запорізької області. Домінують такі соціокультурні зв'язки: “район - село” з додаванням зв'язку “обласний центр – периферія”. У регіональній музичній культурі даного часу спостерігаємо часткову професіоналізацію, але більш розвинену, ніж раніше. Типологічні риси музичної культури взаємодіють з класифікаційними.

6. Упродовж 1939 – 1962 рр. відбувається остаточна професіоналізація музичної культури Запорізької області. Вона збігається із стабілізацією зовнішніх адміністративно-територіальних процесів. Визначаються і починають домінувати класифікаційні риси регіональної музичної культури, які детермінуються її усталеними географічними показниками: м. Запоріжжя як адміністративний і культурний центр впливає на зміст і форми музичної культури в регіоні, а її поширення у зовнішніх межах відбувається пропорційно, у вигляді своєрідних рівнозначних кіл. Районування є компонентним індивідуальним, взаємодія гео- і

соціокультурного чинників – односпрямованою: перший дещо запізнюється як черговий виток процесу адміністративно-територіальної централізації.

7.Упродовж періоду від 1962 р. до сьогоднішня в розвитку регіональної музичної культури спостерігаємо етап її повної професіоналізації, стабілізації високого рівня професіоналізму в усіх сферах, переважання класифікаційних рис над типологічними. Усе це, одночасно з географічною концентрацією територій, представляє сформоване обличчя регіону і ілюструє позарегіональний вплив музичної культури Запоріжжя або процес *екстраполяції* регіональної музичної культури назовні, який визначився останніми десятиліттями. Районування – компонентне індивідуальне, обидва чинники зливаються і взаємодіють.

8.Проведене дослідження тривалого періоду історії музичної культури Північного Приазов'я з використанням науково-дослідницького піднімання над масивом історичного, краєзнавчого матеріалу, часовими процесами уособлює в роботі певні методологічні зрушення. Так, концепція дисертації має очевидні зіткнення з проблемами історіографії як завданням сучасного етапу мистецтвознавства щодо створення “теоретичної історії музики” або “теорії історії”. За визначенням М.Друскіна музичної історіографії як науки, джерелами знань з історії музики виступають “тексти – нотні і книжні, рукописні і друковані – пам'ятники музичного мистецтва та відомості про соціальне функціонування музики, її види та жанри, крупних діячів тощо”, а “...виявлення, розширення знань, рівно як і методів, форм їх пояснення – є основою розвитку історії музики”.

Здійснене теоретичне відтворення процесу регіоналізації музичної культури Північного Приазов'я XIX – XX ст. відповідає методологічному положенню статті М.Друскіна про зіткнення історичної і теоретичної зон дослідження, яке виявляється в дослідницькому тяжінні до усвідомлення і виведення певних закономірностей на базі вивчених джерел і фактів.

9.Проведене спостереження над історією музичної культури Північного Приазов'я XIX-XX ст. дозволяє в теоретичній площині роботи скористатися методом редукції для введення в науковий обіг для розвитку галузі регіональних досліджень трьох нових понять: “регіональна константа”, “константа в регіональній музичній культурі”, “константа в музичній культурі Північного Приазов'я”.

Пропоновані нові поняття регіональної константи, константи в регіональній музичній культурі, константи в музичній культурі Північного Приазов'я (Запорізька область) є **редукованими аналогами** відповідних опорних родових понять, створених за допомогою операції моделювання, що дозволяє використовувати моделювання їх структури і моделювання їх поведінки.

10.Таким чином, визначення і тлумачення нововведених понять дістають такий вигляд.

Регіональна константа – це геосоціокультурний образ регіону, результат теоретичного інтегрування (редукований аналог) найбільш характерних, істотних ознак явища регіону, локалізованих і обмежених часом його розвитку. Умовами для віднайдення змісту поняття регіональної константи є наявність стабільних, повторюваних, цілеспрямованих характеристик різних площин культури

(історична, соціоестетична, етнічна тощо), які взаємодіють з явищем адміністративно-територіальної динаміки. Змістом поняття є концентрація найбільш важливих, стійких у часі аспектів цієї взаємодії. Обсягом поняття (загального) є сукупність різновидів регіональних констант, утворена особливостями довготривалого історико-культурного розвитку великих територій.

Константа в регіональній музичній культурі – це її геосоціокультурний образ, результат теоретичного інтегрування (редукований аналог) істотних рис регіональної музичної культури, локалізованих у часі. Умовами для віднайдення змісту поняття константи в регіональній музичній культурі є наявність стабільних (подібних), історично повторюваних характеристик музичних цінностей, створених і збережених у даному регіоні; подібності й безперервності в історичному процесі діяльності в регіоні по створенню, збереженню, відтворенню, поширенню, сприйняттю й використанню музичних цінностей; подібності в характеристиках суб'єктів творчості, поширення, сприйняття, що проживають в регіоні; подібності у функціонуванні установ, соціальних інститутів та іншого, розташованих в даному регіоні. Змістом поняття є концентрація найбільш важливих, стійких у часі типологічних характеристик південно-східного та південного культурного ареалів. Обсягом поняття є сукупність різновидів констант у регіональних музичних культурах, утворена специфікою розвитку музичної культури в кожному окремому районі (регіоні) країни. За обсягом поняття є загальним.

Константа в музичній культурі Північного Приазов'я (Запорізька область) - це її геосоціокультурний образ, результат теоретичного інтегрування (редукований аналог) істотних рис музичної культури Північного Приазов'я (Запорізької області) як регіону України, локалізованих у часі. Умовами для віднайдення змісту поняття є сукупність стабільності, історичної повторюваності характеристик музичних цінностей, створених упродовж досліджуваного часу в краї і форм їх збереження; безперервності діяльності із створення, збереження, відтворення, поширення, сприйняття, використання музичних цінностей у Північному Приазов'ї (Запорізька область); подібності характеристик суб'єктів цієї діяльності, що проживають в Північному Приазов'ї (Запорізька область), у функціонуванні організацій, соціальних інститутів та іншого, розташованих на території Північного Приазов'я (Запорізька область). Змістом поняття є концентрація найбільш важливих, стійких в часі класифікаційних характеристик музичної культури краю. Обсягом поняття константи в музичній культурі Північного Приазов'я (Запорізька область), одиничного, одноелементного, є конкретна якість різновиду константи в регіональній музичній культурі, утворена в даному місці України.

Отже, дослідження історії музичної культури Північного Приазов'я XIX – XX ст. свідчить про інтенсивний рух даної геосоціокультурної цілісності, поступове набуття музичною культурою регіону індивідуальних рис. А музична професіоналізація, що відбулася впродовж розгляданого часу, підтверджує індивідуальність, неповторність історико-культурного розвитку Північного

Приазов'я в культурних ареалах півдня і південного сходу України, а також загальноукраїнського культурно-мистецького процесу в цілому.

Ще одне методологічне зрушення в дисертації стосується питання виходу ідей дослідження до метатеорії. Процес формалізації як необхідний етап виникнення метатеорії використаний при створенні трьох пропонованих нових понять. Вони є формальними аналогами відповідних об'єктних теорій.

Визначаються можливі подальші наукові перспективи у напрямі, запропонованому в дисертації.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографії:

1. Мартинюк Т.В. Микола Попов. Монографічний нарис. – Мелітополь: Сана, 2003. – 148 с.
2. Мартинюк Т.В. Музичний професіоналізм Північного Приазов'я XIX-XX століть – Мелітополь: ТОВ “Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні”, 2003. – 608 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Мартинюк Т.В. Музично-естетичне засвоєння “перехідних” явищ у розвитку культури // Музика в системі художньо-естетичної освіти молоді. – Івано-Франківськ, 1995. – С.138 – 139.
2. Мартинюк Т.В. “Перехідний етап” в розвитку музичної культури (питання наукового та навчального засвоєння) // Педвуз сьогодні: стан і перспективи навчання й науки. – Мелітополь, 1995. – С.156 – 158.
3. Мартинюк Т.В. Мелітополь // Музика.- Березень – квітень 2/95. – С.32.
4. Мартинюк Т.В. Про синтез мовної та музичної інтонації у хоровому виконавстві // Нові підходи до філології у вищій школі. – Мелітополь, 1996. – С.27 – 28.
5. Мартинюк Т.В. Історична періодизація музичного мистецтва (аспекти проблеми в зв'язку з теорією “перехідних етапів”) // Теоретичні та практичні питання культурології. Збірка статей. Вип. I. Частина I. За ред. А.К.Мартинюка та Т.В.Мартинюк. – К., Логос, 1997. – С. 10 – 15.
6. Мартинюк Т.В. Музичний світ М.Попова //Теоретичні та практичні питання культурології. – Вип. II. – Запоріжжя, 1999. – С. 66-72.
7. Мартинюк Т.В. Про адаптацію деяких наукових методів і підходів музикознавства у навчальному процесі педвузу (до постановки проблеми) // Теоретичні та практичні питання культурології. – Вип. III. – Запоріжжя, 2000. – С. 127-134.
8. Мартинюк Т.В. Сучасні композитори Запоріжжя (професійна музична культура Південного сходу України) //Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. - № 1 (4). – Тернопіль, 2000. – С. 48-52.
9. Мартинюк Т.В. Н.Боева. Вокальний цикл “Батьківщина” на вірші М.Цветаєвої: питання образного змісту і композиції //Теоретичні та практичні питання культурології. – Вип. 4. – Мелітополь: Мелітополь, 2001. – С. 35-50.

10. Мартинюк Т.В. Становлення професійної музичної культури Запорізької області на початку ХХ ст. (сторінки історії) //Теоретичні та практичні питання культурології. – Вип. V. – Мелітополь: Мелітополь, 2001. – С. 26-39.
11. Мартинюк Т.В. Музична культура менонітів-переселенців до території сучасної Запорізької області в ХІХ – початку ХХ ст. //Теоретичні та практичні питання культурології. – Вип. VI. – Мелітополь: Сана, 2002. – С. 61-73.
12. Мартинюк Т.В. Н.І.Боева, Ю.М.Бай (соціоестетичні портрети музичних діячів Запорізької області) //Теоретичні та практичні питання культурології. Вип. VII. – Мелітополь: Сана, 2002. – С. 93-107.
13. Мартинюк Т.В. Музична культура німців-переселенців до територій Північного Приазов'я в ХІХ-ХХ ст. // Теоретичні та практичні питання культурології. – Вип. VIII. – Мелітополь: Сана, 2002. – С. 88-99.
14. Мартинюк Т.В. Народне музичне мистецтво Запорізької області та його наукова професіоналізація в контексті українського культурного універсуму //Теоретичні та практичні питання культурології: українське музикознавство на зламі століть. Вип. ІХ. – Мелітополь: Сана, 2002. – С. 270-285.
15. Мартинюк Т.В. Творча діяльність Запорізької філармонії у 1945-1960 рр. як чинник відродження регіональної музичної культури //Теоретичні та практичні питання культурології. Вип. X. – Мелітополь: Сана; 2002. – С.129-142.
16. Мартинюк Т.В. Соціоестетичні портрети музичних діячів Запорізької області (В.М.Овод, Г.Ю.Шульгін) //Теоретичні та практичні питання культурології. Вип. XI. – Мелітополь: Сана, 2002. – С. 99 -117.
17. Мартинюк Т.В. Музично-театральне життя Північного Приазов'я другої половини ХІХ – початку ХХ століть як явище регіональної культури //Теоретичні та практичні питання культурології. Вип. XII. – Мелітополь: Сана, 2002. – С. 109-125.
18. Мартинюк Т.В. Видавнича справа та діяльність інституцій управління і керівництва музичною культурою Північного Приазов'я другої половини ХІХ – на початку ХХ століття //Теоретичні та практичні питання культурології. Вип. XIII. – Мелітополь: Сана, 2002. – С. 114-129.
19. Мартинюк Т.В. Поняття регіональної музичної культури в контексті сучасного наукового знання (на прикладі музичної культури Північного Приазов'я ХІХ-ХХ ст.)//Теоретичні та практичні питання культурології. Вип. XIV. – Мелітополь: Сана, 2003. – С.5 – 19.
20. Мартинюк Т.В. Музична освіта Північного Приазов'я ХІХ – початку ХХ ст. як елемент регіональної музичної культури //Науковий вісник НМАУ імені П.І.Чайковського. – Музична освіта в Україні: теорія і практика. – 36. ст. – Вип.29. – К.: КПП “Друкар”, 2003. – С.77-91.
21. Мартинюк Т.В. Музичне життя та освіта німецькомовного населення Північного Приазов'я ХІХ – початку ХХ століть як джерело

регіоналізації музичної культури краю // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та Національної музичної академії України імені Петра Чайковського. Серія: Мистецтвознавство. - № 2 (11). – Тернопіль – Київ, 2003. – С. 58 – 64.

22. Мартинюк Т.В. Методологічні аспекти геосоціокультурних досліджень в сучасному історико-теоретичному мистецтвознавстві (на прикладі Північного Приазов'я XIX-XX століть) // Теоретичні та практичні питання культурології. Вип. XV. – Мелітополь: ТОВ: “Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні”, 2004. – С.16-25.

Мартинюк Т.В. Історико-теоретичні аспекти взаємовідношень географічного і соціокультурного чинників у явищі регіональної музичної культури (на прикладі Північного Приазов'я XIX – XX століть). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.01 – теорія і історія культури. Національна музична академія України ім. П.І.Чайковського. – Київ, 2003.

Дослідження музичної культури Запорізької області в XX столітті і належних їй територій в XIX столітті (Олександрівський повіт Катеринославської і Мелітопольський та Бердянський повіти Таврійської губернії) відтворює рух цього регіону України як історико-культурної цілісності зі своїм особливим шляхом розвитку. Характер взаємовідношень географічного та соціокультурного чинників в геосоціокультурній динаміці Північного Приазов'я XIX – початку XX століть, типологія взаємовідношень географічного та соціокультурного чинників в історії музичної культури Запорізької області XX століття, онтологія розвитку музичної культури краю визначають інтерпретацію досліджуваного явища як регіональної музичної культури. Риси, закономірності, темпи, зміст геосоціокультурного руху регіону є частиною загальноукраїнського культурного процесу.

В дисертації використовуються методи редукціонізму, холізму; засади так званого “редукціоністсько-холістського протиріччя”; історичний підхід; досвід галузей логічного знання, тлумачень просторових явищ в галузях історії культури, етнографії, музичної фольклористики і теорії районування в географії, метод картографування, системний культурологічний підхід з використанням схеми музичної культури суспільства А.Сохора. Однією з важливих ідей роботи є практичне підтвердження положення про історичну закономірність професіоналізації музичних культур на матеріалі геосоціокультурного руху Північного Приазов'я. На підставі масиву викладеної історичної інформації про музичну культуру Північного Приазов'я XIX – XX століть створюється схема розвитку музичної культури краю, а також вводяться в науковий обіг нові поняття.

В регіоні відбулося формування сфери музичної культури. Воно визначається спадкоємністю етапів кумуляції, автономізації й екстраполяції регіональної музичної культури.

Ключові слова: регіон, регіональна музична культура, геосоціокультурна динаміка, система музичної культури, Північне Приазов'я, районування, константа.

Мартынюк Т.В. Историко-теоретические аспекты взаимоотношений географического и социокультурного факторов в явлении региональной музыкальной культуры (на примере Северного Приазовья XIX – XX веков).
– Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени доктора искусствоведения по специальности 17.00.01 – теория и история культуры. Национальная музыкальная академия Украины им. П.И.Чайковского. – Киев, 2003.

Исследование музыкальной культуры Запорожской области в XX веке и соответствующих ей территорий в XIX веке (Александровский уезд Екатеринославской, Мелитопольский и Бердянский уезды Таврической губерний) воссоздаёт “движение” этого региона Украины как историко-культурной целостности со своим особым путём развития. Характер взаимоотношений географического и социокультурного факторов в социокультурной динамике Северного Приазовья XIX – начала XX веков, типология взаимоотношений географического и социокультурного факторов в истории музыкальной культуры Запорожской области XX века, онтология развития музыкальной культуры края предопределяют интерпретацию исследуемого явления как региональной музыкальной культуры. Черты, закономерности, темпы, содержание геосоциокультурного движения региона являются частью общеукраинского культурного процесса.

В диссертации используются методы редукционизма; холизма; основы так называемого “редукционистско-холистского противоречия”; исторический поход; опыт отраслей логического знания, толкований пространственных явлений в истории культуры, этнографии, музыкальной фольклористике и теории районирования в географии; метод картографирования; системный культурологический подход с использованием схемы музыкальной культуры А.Сохора. Одной из важных идей работы является практическое подтверждение положения об исторической закономерности профессионализации музыкальных культур на материале геосоциокультурного движения Северного Приазовья. На основе массива изложенной исторической информации о музыкальной культуре Северного Приазовья XIX – XX веков создаётся схема развития музыкальной культуры края, а также вводятся в научную практику новые понятия.

В регионе сложилось формирование сфери музыкальной культуры. Оно определяется последовательностью этапов кумуляции, автономизации и экстраполяции региональной музыкальной культуры.

Ключевые слова: регион, региональная музыкальная культура, геосоциокультурная динамика, система музыкальной культуры, Северное Приазовье, районирование, константа.

Martynyuk T.V. The historical-theoretical aspects of the interrelations of the geographical and sociocultural factors in the phenomenon of the regional musical culture (on the example of the Northern Near-Azov Sea Territory of the 19-20th centuries). – Manuscript.

The dissertation for a doctor's degree in speciality 17.00.01 – theory and history of culture. – Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. – Kiev, 2003.

The research of the musical culture of the Zaporozhye Region in the 20th century and corresponding to it territories in the 19th century (Alexandrovsk uyezd of the Yekaterinoslav Gubernia, Melitopol and Berdyansk uyezds of the Taurian Gubernia) remakes the “movement” of this Ukrainian Region as the historical-cultural wholeness with its own special way of the development. The character of the interrelations of the geographical and sociocultural factors in the geosocial dynamics of the Northern Near-Azov Sea Territory of the 19-20th centuries, the typology of the interrelations of the geographical and sociocultural factors in the history of the musical culture of the Zaporozhye Region of the 20th century, the anthology of the development of the region musical culture determine the interpretation of the phenomenon under research as the regional musical culture. Features, regularities, tempoes, contents of the region geosociocultural “movement” are the part of the all – Ukrainian cultural process.

The author of the dissertation uses the methods of the reductionism, the cholism; the basement of the so-called “reductionist-cholism contradiction”; the historical method; the experience of the logical knowledge branches, the explanation of the space phenomena in the culture history, the ethnography, the musical folkloristics and the theory of the geographical zonation; the cartography method; the systemic cultural method with the usage of A.Sokhor's musical culture scheme. One of the important ideas of the work is the practical proof of the definition of the historical regularity of the musical cultures professionalization on the material of the geosociocultural movement of the Northern Near-Azov Sea Territory. The scheme of the regional musical culture development is given on the basement of the given information about the musical culture of the Northern Near-Azov Sea Territory of the 19-20th centuries. The new definitions are introduced into the scientific practice as well.

Key words: region, regional musical culture, geosociocultural dynamics, musical culture system, the Northern Near-Azov Sea Territory, zonation, constant.

Віддруковано на ризографі ТОВ “Видавничий будинок
Мелітопольської міської друкарні”

Підписано до друку 15.07.2004 р. Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9

Тираж 100 прим. Зам. № 358.

72312, м. Мелітополь, вул. К.Маркса, 21

453863

А
М

АВ 60.071
Мист.

III

Мист